

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ГУМАНИТАР ФАКУЛЬТЕТИ

Тарих йўналиши

07.442-гуруҳ битирувчиси Набиев Тоҳирнинг

“Япониянинг ўзига хос тараққиёт йўли (XVII-XIX асрлар)” мавзуси

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илмий раҳбари:

т.ф.н. доцент Т.Қўчқоров

Фарғона 2011

МУНДАРИЖА

1. Кириш.....	3
I боб. Япония-янги тарихни бошларидаги иқтисодий-сиёсий ва маданий ҳаёти.	
2. § 1. Токугава уйи ҳукмронлиги даврида абсолют феодал тартиблар.....	3-18
3. § 2. Токугава уйининг ёпиқ эшиксиёсати.....	19-30
II боб. Япония-янги тарихнинг иккинчи босқичидаги иқтисодий- сиёсий ҳаёти	
4. § 1. XIX асрнинг 70-90 йилларидаги иқтисодий ривожланиши, шаҳар ва қишлоқ аҳолисининг ҳаёти.....	31-36
5. § 2. Япониянинг ташқи сиёсати.....	37-38
6. § 2.1. Япониянинг Кореяга бостириб кириши. 1894 – 1895 йиллардаги Япон – Хитой уруши.....	39-42
7. § 2.2. Рус – Япон муносабатларини кескинлашуви.....	43-44
8. Интернет маълумотлари.....	45-53
9. Хулоса.....	54-55
10. Фойдаланилган адабиётлар.....	56

Мавзу: Япониянинг ўзига хос таракқиёт йўли. (XVII-XIX асрлар)

Кириш

I боб. Япония-янги тарихни бошларидаги иқтисодий-сиёсий ва маданий ҳаёти.

§ 1. Токугава уйи хукмронлиги даврида абсолют феодал тартиблар

§ 2. Токугава уйининг ёпиқ эшик сиёсати.

II боб. Япония-янги тарихнинг иккинчи босқичидаги иқтисодий-сиёсий ҳаёти.

§ 1. XIX асрнинг 70-90 йилларидаги иқтисодий ривожланиши, шаҳар ва қишлоқ аҳолисининг ҳаёти.

§ 2. Япониянинг ташқи сиёсати.

§ 2.1 Япониянинг Кореяга бостириб кириши. 1894 – 1895 йиллардаги Япон – Хитой уруши.

§ 2.2 Рус – Япон муносабатларини кескинлашуви

Хулоса

Кириш

XVIII асрнинг ўрталарида Япония феодал давлат сифатида маълум эди. Хокимятда Токугава уйи династияси вакиллари бошқармоқда эди. Бу династия харбий-феодал тартибларни сақлаб қолган бўлиб, “Сёгунат” га асосланган. Мамлакатни сиёсий жихатдан бирлаштириш, марказлашган муҳим масаласи эди. Японияда катта ер эгаллиги мавжуд бўлиб, Токугава авлоди энг кўп ерга хўжайинлик қилган.

Мамлакатдаги сиёсий кучлар икки лагерга ажралиб бир гуруҳ Токугава манфаатини ҳимоя қилса, бошқа гуруҳ уларга қарши эди.

Япония аҳолисининг 83 % қишлоқларда яшаб, деҳқончилик билан шуғулланган. Деҳқонлар катта ер эгаларидан ижарага ер олиб, хосилнинг ўндан тўрт қисмини феодалга берган.

XVIII асрнинг 30-йи лларидан бошлаб Токугава уйи сулоласи мамлакатни ёпиқ эшик сиёсати билан бошқарганлар. Бу сиёсат хукмрон синф доиралари манфаатига бўйсундирилган.

XVIII асрнинг ўрталаридан бошлаб капиталистик муносабатлар ривожланди. Шаҳарларда ҳунармандчиликнинг бир қатор янги соҳалари етишиб чиқди. Қўл меҳнатига асосланган манфактуралар пайдо бўлди. Мамлакатда ички савдо-сотиқ ривожланди.

Япония XVII- XVIII асрларда феодал тартибларга қарши халқ ҳаракатлари давом этиб тарган. Бу ҳаракатларга шаҳарнинг турли табақалари ҳам қўшилган.

Японияда чет давлатлар билан бўлган муносабатлар масаласида 2 қараш бўлган. Биринчи лагерга чет мамлакатларни кириб келиши тарафдорлари, иккинчи ёпиқ эшиклар тарафдорлари.

Япония Осиё давлатлари ичида капиталистик ишлаб чиқишга 50 йил олидин ўтишга ҳаракат қилган. Натижада янги синфлар келиб чиққан.

Мавзунинг долзарблиги ва ўрганиш даражаси

Битирув малакавий ишнинг мавзусини ёритувчи асарлар озликни ташкил қилади. Мавжуд асарлар ҳам Европа тилларига кам таржима қилинган. Рус тилида ёзилган асарлардан кенг фойдаланилди.

Бу ишни ёзишда тараққиёт жиҳатидан олдинга ўтиб олган Япония тарихини ёритишдир.

Битирув малакавий ишнинг маънавий асослари

Ишни ёзишда асосан Япония тарихига оид дарслик, илмий асарлар, энциклопедия, дипломатия тарихидан фойдаланилди.

Битирув малакавий ишнинг назари-услубий асослар

Ишни ёзишда XVII-XIX асрларда Японияни ўзига ҳос иқтисодий, сиёсий тараққиёт йўли ва бундаги муҳим воқеаларни рўйи-рост, объектив баён этиш, маълумотларни ҳаққонийлиги, холислигини кўрсатувчи тамонларга асосланиш каби йўналишларни ўзига асос қилиб олган.

Битирув малакавий ишнинг асосий мақсад ва вазифаси

Ишни ёзишдан асосий мақсад Япониянинг ўтмиш тарихини ва бунда бўлиб ўтган иқтисодий, социал воқеаларни туб моҳиятини ёритишдир. Ишдан асосий мақсадлардан бири Япониянинг тарихий тараққиётидаги объектив воқеликларни билиш билан бирга уни ўрнатқучи даражада эканлигини англаб етишдир!

Битирув малакавий ишнинг тузилиши

Иш: кириш, 2 боб, 5 параграф, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва интернет маълумотлардан иборат.

I боб. Япония-янги тарихни бошларидаги иқтисодий-сиёсий ва маданий ҳаёт.

1 §. Токугава уйи ҳукумронлиги даврида абсолют феодал тартиблар.

XVIII асрнинг ўрталарида Япония феодал давлат сифатида бўлган. Хокимият устида Токугава уйи вакиллари бўлиб, Японияда энг кучли династиялардан бири эди. Токугава ҳукумдорлари мамлакатда харбий-феодал диктатура тартибини ўрнатган эдилар. Бу сёгун режимига асосланган¹ бўлиб, марказлашган давлат сифатида бутун мамлакатни ўз қўл остига бирлаштирган.

Токугава уйи мамлакатда давом этиб келаётган ўзаро феодал курашларга барҳам бериб, ягона марказлашган феодал давлатни ташкил топишига асос солади. Марказлашган давлат тузуми турли халқ ҳаракатларини ботирилишига ва феодал тартибларни мустаҳкамлашга имкон яратди.

Япониянинг бирлашув давридаги социал-иқтисодий ислохатлар мамлакатда мавжуд бўлган иқтисодий тарқоқликни бўғиб келаётган ички бозорни торлиги, шаҳарлар тарққиётига бўлган салбий кўринишларга зарба берди ва умумий ички бозорни шаклланишига имконият яратди.

Япония жамиятида асосий иқтисодиётни ташкил этган соҳалардан бири йирик ер эгалиги бўлиб, булур ичида энг катта мулкка император эга эди.

¹ “Сёгун” қўмондон маъносиини бериб, бу тизим дастлаб 1192 йили Минамото Еритомо томонидан жорий этилган. Биринчи сёгунни бошқарган феодал уйи вакили Минамото ва Ходзё (1192-1333), иккинчи Асикага (1335-1572) ва учунчи Токугава (1603-1867) йилларда ҳукумронлик қилганлар.

Токугава уйи вакиллари мамлакатдаги дехқончилик қилинадиган ерларнинг тўртдан бирин ташкил этиб, бу ерлар 68 вилоятнинг 47 тасида тарқалган.

Токугава уйи тарафдорлари бирлашган кучлари ва феодал синфлари (XVIII асрнинг биринчи ярми – XIX асрларда) икки гуруҳга бўлинган бўлиб, ҳар бири 200 дан 300 гача феодал уйларидан иборат эди. Биринчи гуруҳлар “даймё авлодлари” (“орудаи даймё”) деб аталган ва улар Токугаванинг энг яқин тарафдорларидир. Иккинчи гуруҳда феодал князлар бўлиб, уларни “даймёга бегоналар” (“тодзама даймё”) деб аталган¹. Мазкур гуруҳ вакиллари Токугавага душманлик кайфиятида бўлганлар.

Токугава уйининг харбий-сиёсий диктатурасида муҳим аҳамиятга эга бўлган тартиблардан бири гаровга ушлаш тартибидир. Бунга мувофиқ ҳар бир княз мамлакат пойтахти – Эдода 4 ой бўлиши ва бу вақтда унинг оиласи ўз уйларида гаров сифатида бўлиши кўзда тутилган.

XVIII асрнинг ўтраларида Токугава уйининг таянчи харбий кучлар бўлиб, харбий дворян табақасидан чиққан “самурай” лар (хизматчи) эди. Булар ўша даврда мамлакат аҳолисининг 17 % ни ташкил этган.

Самурайларнинг кўпчиликини ташкил қилишининг сабабларидан бири ҳар бир княз ўзининг ҳимоя қилиши учун маълум миқдорда уларни ушлаб туриш ҳуқуқига эга бўлган.

Сёгун ҳукумати томонидан қабул қилинган қонунлар Токугаванинг харбий-феодал диктатурасини мустаҳкамлашга қаратилган. Маҳаллий бошқариш органлари аъзолари Токугава феодал уйига яқин бўлган кишилардан иборат бўлган. Япония императори ҳуқуқий жиҳатдан ҳокимят бошлиғи бўлиб саналсада, аммо иқтисодий жиҳатдан Токугава уйига қарамлиги туфайли мамлакатни бошқаришда у аниқ таъсир кучига эга эмасди.

¹ Международные отношения на Дальнем Востоке (1870-1945) Москва 1956 год, 256 ст

Янги давр бошига келиб халқаро муносабатлар жараёни икки хил хусусиятга эга бўлди. Бир томондан Ғарб ва Шарқ мамлакатлари ўртасидаги алоқалар кенгашган бўлса, бошқа томондан бу мамлакатлар жамиятларининг ривожланишида катта фарқ кузатилди. Японияда ҳам бу даврга келиб ижтимоий-иқтисодий шаклланишда бир қанча ўзига хос белгилар вужудга келди.

XVII аср Япония учун феодализм ривожланишининг бошланиш ва энг юқори нуқтага чиқиш даври бўлди. Япония Осиёдаги энг такомиллашган феодал тузумга эга бўлиб, унинг асосий иқтисодий таянчларидан бири деҳқон хўжалиги эди. Деҳқон хўжалигида манфаатдорликни сақлаш (яъни ҳосилнинг 4 қисми феодалга, 6 қисми деҳқонга) қишлоқ хўжалигида катта ютуқларга эришишга ҳамда жамиятда ишлаб чиқариш кучларининг ривожланишига сабаб бўлди. Хусусий деҳқон хўжалигида етиштириладиган ўсимлик маданиятларининг тури кўпайтирилди. Масалан: гуручнинг 100 га яқин хили, буғдойнинг 20 тури, арпа, тарикнинг бир неча турлари етиштирилган. Ўғитларнинг янги турларидан фойдаланиш натижасида эса бир йилда олинадиган ҳосил миқдори 2-3 бараварга ўсди. Марказлашган давлатнинг шаклланиши ва ривожланишида ушбу омил катта аҳамиятга эга бўлди.

Деҳқон хўжалигининг иқтисодий юксалиши, ер эгасининг баъзи маънода мустақиллиги феодал амалдорларида ер эгаларини бўйсиндириш истагини уйғотди. Хидаёси хукмронлиги даврида ўтказилган “қиличлар ови” (деҳқон оилаларининг қуролларини тортиб олиш) тадбирлари нафақат деҳқонларни феодал давлат назоратига ўтказиш воситаси, балки уларни эксплуатация қилишни кучайтириш ҳам эди. Деҳқонларни сёғунатнинг назорат тизимидан чиқариб юборилиши, самурайлар табақасига деҳқонлар устидан ҳукмронликни янада кучайтириш имкониятини берди.

Эски ишлаб чиқариш муносабатлар ва янги ишлаб чиқариш кучлари ўртасидаги зиддиятларнинг ўсиши Япония феодал тузумига чуқур ва кенг

камровли инқирозига олиб келди. Натижада XVIII асрнинг бошида деҳқонлар қўзғалони кучайиб, деярли бутун мамлакатнинг иқтисодий ва сиёсий марказларини камраб олиши оқибатида Токугава режимининг қулашига олиб келди.

1958 йил Хидэёси феодал урушларнинг қайта авж олишини олдини олиш мақсадида марказий ҳокимиятни мустаҳкамлаш учун 5 тайро (бош вазир) дан иборат олий бошқарув органини тузган эди. Унга Токугава Иэясу, Маэда Тосиизэ, Уэсугу Кагэкацу, Мори Тэрумото ва Укита Хидэиэлар кирган. Бироқ икки йилдан сўнг Токугава Иэясу валиахд шахзодага қарши ҳарбий ҳаракатлар бошлаб, 1600 йилда Сэкигахара ёнидаги жангда унга қарши бирлашган феодал князлар устидан ғалабага эришди. Шу даврдан эътиборан Токугава уйи ҳокимиятни ўз қўлига олди. 1603 й ил хонадон боши сёгун титулини олиб, Япония феодал ҳукумронларининг янги сулосасига асос солади.

XVII аср бошларида Японияда 260 га яқин катта ва кичик князликлар мавжуд бўлиб, умумий аҳоли қарийб 18 миллионга тенг бўлган. Аҳолининг 80 % қишлоқ хужалигида банд бўлган. Токугава оиласи ҳокимиятни кучайтириш мақсадида секин-аста князликларни ўзига бўйсундириб, мамлакатнинг $\frac{1}{4}$ қисмига эгалик қилган.

Сёгунат томонидан си-но-ко-сё табақавий тизими ўрнатилган¹. Бу қуйидагиларни англатган:

Си – самурайларга

Но – деҳқонларга

Ко – хунармандларга

Сё – савдогарларга тегишли бўлган. Шубҳасиз бу тизимда самурайлар юқори ўринда турган. Си табақасининг асосий қисми сёгун ва унинг атрофида бўлган унинг яқинлардан иборат бўлган. Эски пойтахт Киотода

¹ Новая история стран зарубежной Азии и Африки. Ленинград-1971 год, ст.87

яшовчи Микодо фақат диний маросимларни ўтказган, ҳақиқий ҳокимият эса тўлиқ сёгун кўлида бўлган. Микадо атрофида аристократик амалдорлар кутга тўпланган бўлиб, улар ерларга эгалик қилмаганлиги сабабли ҳеч қандай иқтисодий ва сиёсий кучга эга бўлмаган. Улар маошларини Микадодан эмас, аксинча сёгундан гуруч билан олганликлари сабабли бутунлай унга тобе бўлганлар.

Жамиятнинг маъмурий-хўжалик тузулиши феодал-князликлардан иборат эди. Князликлар хўжаликларида олинган гуручдан тушган даромадларига кўра фарқланганлар. (гуруч асосий бойлик ўлчови бўлган). Минимал равишда князликларида йилига 10 минг коку гуруч етиштирилган. Мамлакатда йиғилган умумий гуруч миқдори 11 минг коку¹, шундан 4 миллион коку Токугава уйига тегишли бўлган. Бундан ташқари Маэда Госинага князлиги – 1 миллион 200 минг коку гуруч, 16 феодал уйлар 300 минг кокудан ортиқ гуруч етиштирганлар. Мори Туэрумото, Уэсугу Кагэкацу князликлари энг бой князлардан бўлган. Феодал синф аҳолининг 10 % ни ташкил этган. Ерга эга самурайлар сони камайиб борган. Ўзаро урушлар натижасида йирик князлар (даймё) майда князларни ўзларига бўйсундирганлар.

Японияда ерлар давлат (сёгун ерлари) ва хусусий (князлар, монастлар, ибодатхоналар ерлари) ерларига бўлинган. Деҳқонлар мерос бўлиб ўтадиган мустақил хўжалик юритган. Японияда феодал муносабатларнинг ўзига хос томонларидан бири крепастной шаклининг мавжуд эмаслигидир. Феодал деҳқонни сотиш ёки сотиб олиш ҳуқуқига эга бўлмаган, деҳқонларда оз бўлсада мустақиллик бўлган.

Ер эгалалигининг асосий шакли ижарадан иборат бўлган. Ижара ҳақи оброк рентаси билан тўланган, баъзан феодал уни пул билан олган. Ишлаб, бериш рентаси (баршчина) Японияда кенг тарқалмаган. Фақат айрим хуудларда баршчина мавжуд бўлган. Аммо шу ҳолатда ҳам

¹ “коку” – миқдор ўлчови 180.4 литр, ҳам оғирлик ўлчови 160 кг

ёрдамчи вазифанигига бажарган, яъни хоналарни таъмирлаш, уй хайвонларига ем тайёрлаш, йўлларни қуриш ва таъмирлашдан иборат бўлган. Токугава даврида Японияда хунармандчилик ва савдо маркази бўлган шаҳарлар унча кўп бўлмаган. Улардан энг йириклари Эдо, Осака, Киото, Нагая, Нагасаки, Хакаталар эди. Хокимиятни қўлга киритгач Токугава ўз пойтахтини Эдони қуришни бошлади. Бу учун у миператор пойтахти Киотодан узоқда бўлган Канто водийси худудини танлайди. Эдо қурилишидаги харажатларнинг маълум бир қисмини сёгун князликлари зиммасига юклаган. Қурилиш ботқоқ ўстида олиб борилганлиги сабабли кўп тош ва ўрмонлар керак бўлган. Уларни Идзу ярим оролидан олиб келинган. Ташиш учун 3 минг кема керак бўлган, қурилиш ишларида 10 мингдан ортиқ киши иштирок этган. XVII аср ўрталарида Эдо ва Киото аҳолиси 500 минг, Осака аҳолиси 270 минг кишига етган.

Токугава ҳам Хидэёси каби чет элликлар билан муносабатларни четлаб ўтмади. У хорижликларнинг техник билимларидан ва европаликлар қуролиларидан фойдаланишга ҳаракат қилди. Хорижликлар эса мамлакатда ўз таъсирларини мустаҳкамлаш учун христианликни қабул қилган князликлардан фойдаланардилар. XVII аср бошларида мамлакатда 700 минг христиан бўлган. Токугава ҳукумати бундай князларни барчасини ҳокимиятдан четлатди, бир нечасини қатл этди. 1614 йил хорижий динларни қатъий таъқиқловчи фармон чиқарилди.

1636 йилдан бошлаб японияликларга ўз мамлакатлари худудидан ташқарига чиқиш, узоқ саёҳатлар учун мўлжалланган катта кемалар қуриш таъқиқланди. Хорижликларга миссионерлик фаолияти билан шуғулланиш қатъий таъқиқланди. Хорижлик савдогарларга фақат савдо билан шуғулланиш мажбурияти берилди. Барча савдогарлар Нагасакидаги улар учун махсус тузилган кичикина Дэдзима оролчасига кўчирилиб, фаолиятлари қаттиқ назорат қилинди.

Шаҳарлар аҳолиси токугава табақавий тизимида энг охириги ўринларда эдилар. (ко – хунармандлар, сё - савдогарлар). Аммо улар

бошқаларга караганда юридик жихатдан кўпроқ хақ-хуқуқларга эга бўлганлар. Бой савдогарлар ва хунармандларнинг иқтисодий кучи жамиятдаги мавқеларини кучайишига сабаб бўлди. Иккала синф ҳам феодал синфга бириктирилган бўлиб, сёгун ва даймёлар хизматида бўлганлар. Хукмрон синф феодал режимини мустаҳкамлашда уларга суянган.

Ички савдонинг ўсиши, савдо алоқаларининг кенгйиши йирик сиёсий ва иқтисодий жихатдан марказлашган шаҳарларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Йирик савдо шаҳарлари Эдо, Осака, Киото, Сакаи, Нагасаки бўлган. Эдода савдогарлар сёгун манфаатларига, Киотода император манфаатларига хизмат қилганлар. Фақатгина Осакада савдогарлар мустақил фаолият юритганлар.

Йирик савдо гильдиялари (кабунакама) ва хунармандчилик цехлари (дзя) Осакани йирик тижорат марказига, мамлакат “ошхонаси” (дайдогоро) га айлантирди. Осака барча князликлар ўз товарларини (гуруч, ипак, ип-газламалар, чинни, қоғоз, мум ва бошқалар) олиб келадиган мамлакатнинг асосий бозорига айланди. Осакада гуруч биржаси бўлиб, унда беогиланган нарх мамлакатнинг барча бозорлари учун мажбурий нарх бўлган. Балиқ, савзавотлар биржаси ҳам бўлган.

XVII асрда маълум таварлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган туманлар вужудга келди. Масалан: шимолий ва жанубий-ғарбий Кюсю чинни ва ип-газламалар ишлаб чиқарган, Киото-Нарада парча, ипак газламалар, сакэ, металл маҳсулотлари ишлаб чиқарган. Саэто-сопол ва чинни идишлар, Сацума-шакар, Тоса ва Тесю-қоғоз, Наганохом- ипак ишлаб чиқарган.

Савдо-сотикнинг ихтисослашуви хунармандчиликка ҳам ўз таъсирини ўтказди. Савдогар хомашё сотиб олиб, хунармандга бериб, қандай маҳсулот ишлаб чиқаришни айтган. Масалан: Кюсюда пахта сотиб олиб, Осакадаги й игирув цехларига топширган, йи гирилган ипни бўёқчилар цехларига топширилган, й игирилган ипни бўёқчилар ва

тикувчиларга берган. Хунармандлар шу тариқа ихтисослашиб, савдогарлар таъсирига тушиб қолди. XVI- XVII асрларда эса дастлабкиманфактуралар пайдо бўлди.

Шаҳарлар ҳаётида савдо капитали тобора мустаҳкам ўрин эгаллай бошлади. Улгуржи савдо билан шуғулланувчи савдогарлар гильдиялари пайдо бўлди. Масалан: Осака компанияси “Хигаки кайсэн” ва “Тару кайсэн” Эдо ва Осака туманларини товар билан таъминлаган “Мицумаэ-бунэ” компанияси Хаккайдо қатновларини назорат қилиб, шимолий ва марказий Хонсдан Осакагача бўлган худудларни таъминлаган. Савдогарларнинг уйлари камтарона безатилган бўлсада, ичида турли кимматбаҳо буюмлар билан безатилган.

Япония ташқи дунёдан беркитилган бўлсада, чет эл билан алоқалар тўлиқ узилмаганди. Голландия ва Хитой савдогарлари билан алоқалар сақланиб қолган. Савдо бакуфу амалдорлари монополиясига ўтган. Шу даврда сёгун уйи ва император атрофидаги амалдорлар рухсатнома билан Жанубий-шарқий Осиё мамлакатларига савдо-сотий қилиш учун юборилган. Сёгунат голланд тилини билувчи амалдорлар, улар келтирган китоблари орқали Фарб ҳаёти тўғрисидаги маълумотларга эга бўлган.

XVIII аср бошида Япония Россининг Тинч океани соҳилларига чиқиб, бу худудларни ўзлаштириш и шлари олиб борилаётганлиги ҳақида хабар олди.

XVII асрнинг биринчи ўн й иллигида Япония кемалари саёҳатни тақиқлаган пайтда, Шарқий Сибирнинг Россияга қўшилиши натижасида руслар Охото денгизига чиқдилар. В.Попялков, А. Атпосов, Е.Хабаров экспедициялари натижасида Тинч океани соҳилларида географик кашфиётлар қилинди¹. Рус хариталарида Татар бўғози, Сахалин ороли

¹ Очерки новой истории Японии (1640-1917) Москва, ИВЛ. 1958 год. Стр. 129

белгиланди. 1697 й ил Атпасов экспедициясидан кейин Камчатка Россияга кўшиб олинди. XVIII аср 1-ярмидан Шантар ва Курилл ороллари ўрганиш бошланди. Курилнинг катта қисми рус тадқиқотчилари И.П.Козыревский, Д.Я.Анциферов, Ф.Ф. Лужин, И.М. Ереванов ларнинг экспедициялари (1711,1713,1719-1721) натижасида харитага туширилган.

1739 йилда М. Шпанберг, В. Вальтон экспедициялари дастлаб Хонсю оролининг шимолий-шарқий қирғоқларига келиб, кейин Эдзо (Хоккайдо) оролининг шарқий соҳилларига тушди. Япония аҳолиси билан дўстона муносабатлар ўрнатилганлигига карамай, савдо алоқалари ўрнатишнинг оложи бўлмади. Бакуфу бунга розилик бермади. XVIII аср 1-ярмида Куриль ва Сахалин оролларида Парамушир, Шумшу, Симушир, Уруп, Итуруп каби рус қислоқлари пайдо бўлди.

1792-1793 йилларда А. Лаксман экспедицияси натижасида уни расмий вакил сифатида қабул қилиниб, йилда битта рус кемасига Нагасакига киришга рухсат этилди. Лекин рус ҳукумати ўн йил давомида бу рухсатдан фойдаланмади. 1804-йил Нагасакига элчи сифатида келган Н.Резановга музокаралар музокаралар ўтказишга рухсат берилмади¹.

¹ Новая история стран зарубежной Азии и Африки. Ленинград-1971 год, ст.186

ХІХ аср бошларида Япониянинг иқтисодий хаёти

Сўнгги сёгунлар даврида юз берган ижтимоий-иқтисодий жараёнлар япон жамиятида чуқур зиддиятларга олиб келди. ХІХ аср 1-ярмида қишлоқ хўжалиги жиддий инқирозга учради. Аҳоли сони ўсиши суст эди. Экин майдонлари кенгайтирилмади. Қишлоқларда синфий бўлиниш юз берди. Дехқонлар ерсиз қолганди. Экин майдонлари ХVІІІ асрдан бери кенгайтирилмаган, бор йўғи 2.9-3 млн тё (тё – юза ўлчови, 0.99 га)эди. Товар-пул муносабатлари жадал ривожланиши натижасида дехқонлар савдогарлар таъсирига туўиб қолди. Ерни гаровга қўйиш орқали кредин олинарди. Натижада ерсиз дехқонлар – мидзуномалар кўпай.

Ёсимунэ сёгунлиги даврида “Кёхо й иллари ислоҳолари” номли (1716-1735) тадбир амалга оширилиб, бакуору маъмурий чоралар билан иқтисодий заифлашаган дворян табақаларининг олдинги мавқеини қайтаришга уринди. Ёш сёгуннинг регентлик даврида, асосий ҳокимиятни қўлга олган Мицудайра Саданобу 1786-1793 йиллар ислоҳотлар ўтказилди. У самурайлар, бадавлат шаҳарликлар ва дехқонлар хаётидаги исрофгарчилик, дабдабавозлик ҳакм суришига қарши чикди. У император саройи аждратиладиган маблағни қисқартиди. Вассал сёгур (хатамото) нинг 6 йилдан бери тўланадиган мажбурий тўловдан озод қилди.

Япон қишлоқларида суст, аммо оғишмай ўсаётган феодал муносабатлар ҳукм сурадди. Харакатли жихати дворянларнинг ерга эгалик қилишдаги монопол ҳуқуқи вужудга келди. Натижада янги табақалар савдогар ер эгалари – гоно ва оддий самурай ер – эгалари – госилар пайдо бўлди.

ХІХ аср бошида янги ташкил қилинган мануфактуралар сони 180 тага етди. Мануфактуралар асосан савдогарлар, феодал князлар ва бокуфулар томонидан ташкил этилди.

Давлат мануфактуралари ҳеч шубҳасиз Токугава хонадонига тегишли бўлган. Мануфактураларда ёлланма ишчи кучидан

фойдаланилган. Қочоқ деҳқонлар, хонавайрон бўлган хунармандлар мануфактуралар учун ишчи кучи захираси бўлган. Ипак мануфактуралари: Кумато, Киото, шаҳар мануфактуралари Когосимада, саноат районлари Фухусима, Гуфуда, Симоса провинциясидаги мануфактуралада (16 соат) соатбай меҳнат мавжуд бўлган. Иш ҳақи нисбати жуда катта фарқ қилган. Оддий ишчи – 2-4 иен ойлик маош олса, бошқарувчи 70 иен ойлик – маош олган.

Хунурмадлар фаолияти қаттиқ назорат остига олинган. Улар касбий белгиларга кўра цехлар ташкил қилар эдилар, ҳукумат цехларга алоҳида имтиёзлар берарди ва касбий монополияни ҳимоя қиларди. Шу билан бирга цехларни доимий босим остида ушланарди. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларга чеклашлар белгиланиб доимий назорат ўрнатилган.

Ўқитучи, рассом, врачлар Токугава режимининг доимий босимини сезиб турарди. Ҳукумат бу синфни ривожланишига тўсқинлик қиларди.

Японияда бир неча мустақил ўзини ўзи бошқарувчи шаҳарлар мавжуд эди. Буларга Сакаи, Хаккаталар кирган бўлиб, улар ўрта асрларда олиб борилган ташқи савдо оқибатида бойиб кетганлар. Шунингдек, Нагасаки – савдо маркази, Осака – “мамлакат ошхонаси” ҳисобланган. Лекин ушбу шаҳарларнинг эркинлиги ҳам бакуфу томонидан чекланарди.

Шаҳарнинг барча табақаларининг ҳуқуқий мавқеи стабиллашмаган эди. Юқори табақалар ҳам сёгунларнинг қатағонларига учраганди. Юқори синфнинг инқирозга учраши пастки синфларнинг чегаралашувига олиб келди. Оқибатда эркин касб эгалари (ўқитувчи, рассом, врач) кўпайди¹.

Савдогарлар хунармандлар ҳуқуқий мавқеини мустаҳкамлаш ниятида гилдия, цехларга уюшарди. Савдо капиталининг кучайиши сёгунларнинг йирик компаниялар – кабунакаманаларни расман тан олишга мажбур қилди. Бу компаниялар бозорни назорат қилди. Гуруч чайқов

¹ Осиё ва Африка мамлакатларнинг янги ва энг янги ратиҳи. Тошкент. 1982 йил, 100 бет

савдоси билан шуғулланар, унга нархни белгилардилар. Улар тобора шаҳарлардаги бошқа маҳсулотларни ҳам қамраб олардилар. Эндиликда ҳукумат савдогарларнинг мол мулкини мусодара қила олмасди. Шу билан бирга XVIII асрда қаровсиз ерларни ўзлаштирган савдогарлар ҳам ҳукумат томонидан янги ер эгалари деб тан олинди. Шаклланиб бораётган буржуазиянинг кучайиб бориши юз берди.

Бўёқ, кулолчилик, йигирув, озиқ – овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда савдо мануфактуралари пайдо бўлди.

Токугава уйи ҳукумдорлиги даврида 83 % аҳоли қишлоқларда яшаб, қишлоқ хўжалиги билан шуғулланган. Бу соҳа натурал хужалик кўринишига эга эди. Катта – шахсий ер эгаллиги бўлиш билан бирга майда деҳқон ер эгаллиги ҳам бор эди. Катта ер эгалари ўзининг ер-мулкини деҳқонларга ижарага бериб, олинган ҳосилнинг 10/4 қисми феодалларга берилган. Қонунга мувофиқ борорта деҳқон бир феодал еридан бошқасига ўтиб кетиши мумкин эмас, шу жумладан қишлоқдан кетишга ҳам.

Японияда крепостнойликнинг характерли кўринишларидан бири баршчинани қисман қўллашдир. Аммо бу катт фойдалар бермагани учун бу ерга боғлиқ бўлмаган соҳаларда қўлланилган.

Деҳқонлар феодал қонунларга мувофиқ, давлат фойдасига турли соҳаларда яъни йўлларни қуриш ва янгилаш, суғориш иншоатларида, князлар фойдасига ибодатхоналарни янгилаш, ёғоч ўтин кесиш ва уни тайёрлаш, қурилиш, янгилаш ва темирчилик бўйича олиб борилган ишларга сафарбар қилинган.

Деҳқонлар яна ўз отларини юк ташувчиларга, почта юкларини олиб боришга бериб туришга мажбур қилинган.

Деҳқонларни эксплуатация қилишнинг ҳукмрон кўринишларидан бири оброк солиғи бўлган. Феодал еридан фойдаланганлиги учун етиштирилган ҳосилнинг 40 % феодалга, 60 % ни ўзига қолдириш кўзда тутилган бўлсада аммо баъзи сабабларга кўра ҳосилни 70 % феодалга

берилган XVIII асрнинг биринчи ярми – XIX асрнинг бошларида Японияда 1500 дан ортиқ солиқ турлари, йиғим ва ишлаб бериш усуллари бўлган.

Дехқонларни оғир эксплуатация қилинишини кўрсатувчи феодаллар орасида тарқалган мақоллардан бирида “Дехқон – бу кунжут оила: қанча уни кўп эсанг, шунча кўп эзасан”. Дехқон “яшашга ва ўлишга” йўл қўймаслик керак.

2 - §. Токугава уйининг ёпиқ эшик сиёсати

10-Иераху (1737-1786) ва ундан кейинг ҳукумдорлари XVIII аранинг 30-йилларида бошланган ташқи сиёсатида ёпиқ ешик сиёсатига амал қилганлар.

Токугава сёгунлари мамлакатда ёпиқ ешик сиёсати юритишидан асосий мақсади ўз диктатурасини мустаҳкамлаш, рақибларининг кучларини заифлаштириш, жанубий-ғарбий феодал князларнинг аввалги ташқи савдоси орқали бойишига чек қўйиш ва шу орқали Европа давлатлари билан алоқаларини давом еттиришига йўл қўймасликдир. Аммо бу сиёсат тўлиқ бўлмаган. Жумладан Хитой ва Голландияликларига Десима оролида савдо-сотик олиб боришга руҳсат берилган.

Токугава ҳокимиятининг ёпиқ ешик сиёсати Япония учун тарихий тарақиётига салбий таъсир қилган. Япон халқи бу сиёсат туфайли ғарб давлатларининг маданий ҳаётидан ажралиб қолган, фан ва техника ютуқларидан бебаҳра бўлиб қолди.

Ёпиқ ешик сиёсати Японияда янги капиталистик ва унинг прагрессиф ривожланиш ва социал ўсишини секинлашувига олиб келади. Бу узок ватқ Японияни сезиларли равишда иқтисодий ва техникавий колоқликда қолишга олиб келди.

Токугава сёгунатларининг феодал тартибларни ўзгартирмаслик учун қилинаган ҳаракатларига қарамасдан XVIII асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб мамлакатлар вужудга кела бошлади. Дастлаб деҳқон уйларида мануфактура учун хом-ашёни дастлабки ишлов берувчи соҳаси ривожлана бошлади. Товар-пул муносабатлари тезлик билан ривожлананди. Ички бозор ва янги савдо ҳунармандчилик соҳаси шаҳарларда вужудга келиб, феодал тартибларга сезиларли ўз таъсирини кўрсатади. Бунинг натижасида буржуа синфи пайдо бўлди.

Эдо, Киото, Осака, Нагасаки, Сакаи ва Хаката шаҳарлари ишлаб чиқариш кучларини ўсишига, ҳунармандчилик ва савдо марказларига

айланди. Шаҳарлар аҳолисининг сони ортди. Японияда энг катта шаҳарлар 17 тани ташкил етган. Бу шаҳарлар князликлар таъсиридан чиқиб, мустақил бошқарилган. Шаҳарларни ривожланиши ва савдони ўсиши феодализм иқтисодиётини чуқур ўзгаришига олиб келди. Йирик шаҳарлардан ташқари Японияда 240 га яқин қалъа-шаҳарлари бўлиб, улар йириклари атрофида жойлашган.

Хунармандлар ва савдогарлар асосан феодализм князларга хизмат қиларди. Улар сехларга бирлашиб, мазмунан майда тивар ишлаб чиқариш кўринишига эга. Савдогарлар эса савдо купячик-иттифоқларига бирлашадилар. Бу иттифоқлар ўз аъзоларини манфаатини химоя қилганлар.

Савдогарларнинг асосий товари гуруч бўлиб, улар феодализм князларни агентлари эди, кейинчалик мустақил савдогарларга айланганлар.

Мамлакатда судхўрлик ҳам ўз таъсир доирасига ега бўлиб борган. Судхўрлар феодализмларга, хунарманд ва деҳқонларни маблағ билан таъминлаган. Бундан кўпроқ деҳқонлар озор чекиб қарздор бўлиб қолган. Хатто ҳокимият ҳам судхўрлардан катта миқдорда капитал қарз олиб турган. Бой судхўр ва савдогарлардан иборат бўлган Мициу, Кононке, Ёдая, Дзения уйлари мамлакат иқтисодиётида ўзларини мавқеларини мустаҳкамлаб олдилар, улар тўғрисида : “Агар Осака савдогарлари хафа бўлиб қолса, мамлакатдаги барча князлар кўрқинчдан қалтираб қоладилар”¹ деган гаплар айтилган.

Турли тўсиқларг қарамасдан XVIII асрлардан бошлаб Японияда мануфактуралар ташкил топиб, дастлаб шаҳарлардаги цехчилик хунармандчилиги асисиди, қишлоқ хўжаликлариди жойлашган уй саноатида пайдо бўлди.

¹ А.А.Губер, Р.Ф.Ким, А.Н.Хейфец. Новая история стран Азии и Африки. Москва, 1975 год. Стр. 257

Япония мануфактурасининг ўзига хос хусусиятларидан бири бу хусусий капиталистик мануфактураларни сушт ривожланишидир ва давлат хисобидаги мануфактураларнинг тез тараққий этишидир. Буни ташкилотчилари ва егалари сёгун ҳукумати, феудал князлар бўлиб, малакатнинг жанубий-ғарбида ёнланма меҳнат асосида ривожланган.

Инқилоб арафасида ишлаб чиқаришнинг мануфактура кўриниши сушт ривожланишига қарамасдан, малакатдаги иқтисодий ҳаётда сезиларли даражада бўлган. Унинг вужудга келиши фабрика – завод саноатига ўтишда ҳал қилувчи омил бўлиб қолган. XIX асрнинг 50-йилларида биринчи машина корхоналари металлни қайта ишловчи ҳарбий кемасозлик ва шойи тўқиш саноати учун асбоб -ускуналар ишлаб чиқарган. Шу вақтда темир еритиш ва пўлат еритишга мўлжалланган домна печлар пайдо бўлди¹. Буларни егалари жанубий-ғарабдаги феудал князлар ва сёгун ҳукумати ҳисобланган.

Қишлоқ хўжалигида капиталистик муносабатлар шаҳарга нисбатан секин ривожланган. XVIII асрнинг ўрталарида қишлоқ хўжалик ва техника маданияти ўсимликларни екиш майдони 3 миллион тё (га) ни ташлик қилган бўлса, XIX асрнинг ўрталарида бу 4 миллион тё (га) га етган.

XIX аср ўрталарида Япония қишлоқларида тавар-пул муносабатларининг ривожланиши таъсирида мулкдорлик ва деҳқонларни табақаланиши кучайди. Шу билан бирга тўловда пул рентаси пайдо бўлди. Деҳқонларни тўловининг бир қисмини пул билан тўлаш мумкинлигини еса уларнинг судхўрлардан катта процент асосида крэдит олишига сабаб бўлди.

Ерларни ижарага олиш усулуби духқонларга катта миқдорда зарар кўришга , катта йер егаларига еса беҳисоб бойлик оттириш имкониятини берди. Ижара услуби деҳқонларни ердан ажрашини қонуний куч асосида

¹ Новая история стран зарубежной Азии и Африки, часть первая Москва 1971 год. Стр.

бошлаб берди. Деҳқонларни ерсизланиши уларни қишлоқлардан оммавий равишда қочишига сабаб бўлди.

Деҳқонларнинг аҳволи ҳосилсизлик, қурғоқчилик, очарчилик туфайли ёмонлашиб борган. Бу еса Японияда аҳолининг ўсишига салбий таъсир кўрсатиб, 120 йил (1726-1846) давомида ўсиш 1,35 % ни ташкил этган, йиллик ўсиш еса 0,01 % ни кўрсатган.

Феодал тузумнинг инқирози ҳукумрон синфнинг катта ер егалари ва самурайларни нотўғри сиёсатида ўз аксини топди. Япониянинг жаннубий-ғарбида уларнинг кўпчилиги савдо билан ва мануфактураларни ташкил этиш билан шуғулланиша бошладилар.

Феодал муносабатлардаги ажралишни бошланиши Токугава диктатурасининг дастлабки ҳукумронлиги даврида шаклланган табақаланишга ўз зарбасини берди. Буржуа синфи шаклланди. Унинг асосий манбааси сехмастерлари ва самурайлардир. Ишчи синфи ҳам шаклланиб, уни асосини деҳқонлар, хунармандлар ва самурайларнинг паст табақаси ташкил этган.

Мамлакатда феодал ва судхўрларнинг маҳаллий халқларга нисбатан олиб борган сиёсати шаҳар ва қишлоқ аҳолисини уларга қарши кураш бошлашига сабаб бўлган.

ХВИИИ аср иккинчи ярми ва ХИХ асрнинг биринчи ярмида бўлиб ўтган деҳқонларнинг феудал тартибларга ғалаёнлари шуҳрат қозонган бўлиб, бу Токугава тузумини инқирозига юз тутиб бораётганидан далолат берар эди. Токугава уйи ҳукумронлиги даврида деҳқонларнинг 1524 мартаба чиқишлари бўлиб ўтган. Курашнинг асосий услуби қишлоқлардан бошқа жойларга қочиш, талабномалар билан чиқиш, солиқларга қарши норозилик ва қуролли қўзғалон бўлган. Бу курашларда камбағолликка қарши, солиқларни камайтириш, янги тўловларни йўқотиш, меҳнат айбдорлигини йўқотиш, ижара ҳақини камайтириш, бозордаги гуруч ва пахтага қўйилган монопол баҳоларни камайтириш, деҳқонларни мустақил бозорга чиқишда йўл бериш, эркин савдо қилиш: мансабини

суистемол қилган амалдорларни жазолаш, уезд бошлиқларини эркин сайлаш ва алмаштириш каби талаблар ўз ифодасини топган.

Дехқонларнинг чиқишлари махаллий феодал ва ҳукумат кўшинлари билан бостирилган. Халқ ҳаракатларининг енгилиш сабаблари уларнинг тарқоқлиги, умумий келишилмаганлиги, ягона бошқарувчига эга бўлмаганлигидир.

Тарқоқ халқ ҳаракатларига қарамай, бу Япониянинг келгуси тараққиёти учун ижобий роль ўйнади. Шу билан бирга, феодал тартиблардан янги босқич капитализмга ўтиши учун шароит яратиб берди.

Феодал тартибларни инқирози ва капиталистик муносабатларнинг шаклланиши Японияда капиталистик жамиятга ўтишнинг энг юқори босқичига кўтарилганлигини кўрсатади.

XVIII аср охири XIX асрнинг бошларида чет мамлакатлар (АҚШ, Англия, Франция) бир неча бор Япониянинг ёпиқ э шиклар сиёсатидан воз кечтиришга уринсаларда аммо Токугава ҳокимяти қаршилигига тўқнаш келганлар.

АҚШ бу ҳаракатни давам э ттириб 1791-1849 йиллар давомида етти марта Япония қирғоқларига ўзининг харбий денгиз кемаларини юборган. Амма бу эскадралар ҳеч қандай мувофаққиятларга эришмасдан қайтиб кетган.

1791, 1813, 1814, 1818, 1837, 1843, 1846 ва 1849 йилларда Англиянинг харбий денгиз экспедициялари ҳам қуруқ ўз ватанларига қайтиб кетганлар.

Россия ва бошқа Европа давлатлари Япония билан ёпиқ э шик сиёсати даврида дипломатик алоқаларни ўрнатишга ҳаракат қилганлар. Айниқса XVIII аср охирларидан бу уринишлар кучайган. Россия ҳукумати Япония билан дипломатик алоқа ўрнатиш учун А.Лаксман бошчилигидаги элчиларни Екатерина кемасида юборган. Улар 1792 й или Нэхура портига кириб келиб, сўнгра Ногасаки шаҳрига келадилар. Аммо Япония ва Россия ўртасидаги шартномани имзолаш амалга ошмай қолди. Аммо бунга

карамай бу харакат норасмий бўлсада, келгуси учун мухим эди. 1804 йилда ҳам Н.П.Резенов бошчилигидаги элчилар Александар I томонидан юборилсада, мувафакциятсизликка учраган.

АҚШ хукумати Россиянинг Япония билан олиб борган сиёсатидан хулоса чиқариб янгича йўл тутди. Яъни урушни денгиз орқали амалга ошириш режасини ишлаб чиқди. 1852 йили АҚШ ўзининг энг қудратли харбий денгиз кучларини Махсим Перри қўмондонлигида Япониянинг кирғоқларига юборди. Бу эскадралар 1853 йили Япониянинг Урага портига келади. М.Перри бу жойда Японияга шантаж методини қўллайди. У Япония хукуматидан ёпиш эшиклар сиёсатини бекор қилишни талаб қилади. Акс холда булар ўртасида уриш чиқиб кетишлигини билдиради. М.Перри бу талабни бажарилишига 1854 й ил баҳоригача муддат берган.

1854 йил 13 февралда М.Перри Хитойдан Японияга етиб келиб, ўз талабларига жавобни сўрайди, бажарилмаса уруш очишлигини баён қилади. Япония шу вақтда оғир ички сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва мажбурий қийинчиликларни бошдан кечираётганлиги сабабли АҚШ нинг талабларини бажаришга мажбур бўлади. 1854 йил 31 мартда хар икки давлат ўртасида “Тиньялик ва дўстлик тўғрисида” ги шартнома имзоланади, унга мувофиқ Япониянинг иккинчи порти: Симода ва Хакодате АҚШ кемалари учун очиб берилди. 215 йил давом этган Япониянинг яккалик сиёсати ўзининг охиригача нуктасига етиб келди.

Япония АҚШ ўртасида тузилган шартномадан кейин қатор давлатлар: 1854 йилда Англия-Япония; Ногасакига икки марта рус эскадраларининг келиши билан Рус – Япон шартномаси 1855 йили; 1856 йили Голландия – Япония ўртасида иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва савдо шартномалари тузилган.

1857 йили 17 июлда АҚШ нинг генерал консули Гарес Кантер АҚШ – Япония конверциясини имзолади. 29 июлда япон – америка савдо шартномаси имзоланди, бу хужжат АҚШ учун жуда қулай бўлиб, АҚШ товарлари жуда паст нархда сотиш имкониятини яратди. Бу товарлар

Японияга жуда паст бож тўлаш асосида кириб келарди. 1858 йилнинг август-октябр ойларида Япония, Голландия, Россия, Англия, Франция билан иқтисодий савдо шартномаларини тузади. 1860 йил Португалия билан ҳам тузилади.

1854-1860 йилларда Япония Европа давлатлари билан қатор шартномаларни имзоладики, бу эса чет давлатларга унинг қарамлигини кучайтирди.

Чет давлатлар билан тузилган шартномалар Япониянинг ташқи савдо айланмасининг 17 марта ошишига олиб келди. Аммо ички бозорларга кириб келган арзон товарлар япон халқининг уй саноат маҳсулотларига сезиларли даражада таъсир кўрсатиб, банкрот бўлишига олиб келади.

Сёгун ҳукуматининг чет давлатлари билан тенг бўлмаган шартномаларни тузиши ва бундан сўнг Японияга чет эл капиталининг кириб келиши тезлашуви мамлакат сиёсий инқирозининг кучайишига олиб келди.

Максим Перри экспедициясининг Японияга келиши Японияда икки лагерни шаклланишига ва булар ўртасидаги курашнинг кучайишига Япониянинг иқтисодий инқирозга юз тутишига сабаб бўлди. Шартномани имзолаш тарафдорлари “Очиқ мамлакат партияси” га бирлашиб, унга давлат бошлиғи Ин Наоскэ бошчилиқ қилган. Иккинчи лагер тарафдорлари феодал княз Мито Нарюки бошқилигидаги “Варварларни хайдаш партияси” атрофида бирлашган. Бу сиёсий курашнинг асосидаги масала яққалаш сиёсатини бекор қилиш ёки анъанавий тартиблардан сақлаб қолиш, чет эл давлатлари билан муносабатлар ва Япониянинг шартномалари турган.

Мамлакатда чет элга нисбатан ижобий кўринишларга қарши самурайларни норозилиги, балки кенг халқ оммасининг ҳам бунга қўшилганлиги ҳарактерлидир. Чет элга қарши ҳаракатда “Йўқолсин варварлар” шиори кенг оммалашди.

1857-1858 йилларда имзоланган шартномалар Япониядаги сиёсий курашни кучайтиради. 1860-1861 йилларда Япония миссиясининг европа давлатларига ва АҚШга келиб муваффақиятсизликларга учраши бу курашнинг авж олишига сабаб бўлади. Ин Наоскэ га қарши бўлган кучлар оппацион лагерни ташкил этади. 1860 йил мартада чет эл тарафдрларининг лидери Ин Наоскэнинг ўлдирилиши унга қарши бўлган кучларни ҳаракатини янада кучайтиради. Бу ҳаракатнинг йўналиши мамлакатдаги чет давлатларнинг вакиларининг жисмонан йўқ қилинишига ҳам қаратилган эди. 1860 йил январда Англия консуллигининг драгмани (таржимони), кейинги йил январь ойида Америка элчи хонасининг таржимони ўлдирилди. 1862 йил июнида Англия элчихонасига ҳужум қилинган, шу й илнинг сентябрида инглиз савдогари Ричардсон ўлдрилди. Бу террорчилик актларининг асосий мақсадалри чет давлатларни тузган шартномаларидан воз кечишига мажбур қилиш эди.

1863 йилда Сёгун ҳукумати оппацициячиларга қарата мурожат қилиб, барча чет эл давлатлари билан савдо алоқаларини тўхтатиш зарур деб топди.

1863 й илиюнь – июль ойларида Тёсю князлиги Симоносэкс бўғозидан ўтаётган англичан, француз ва голланд савдо кемаларини ўққа тутди ва бу бўғозга чет эл кемаларини ўтишини таъқиқлаб қўйди. Бунга жавобан Америка қарабллари Япон кемалари ва қирғоқларидаги батареларни тўпга тутди.

Давлат томонидан қанқционланган бу ҳаракатларга қарши чет эл давлатлари жазо чораларини кўришга киришди. Чет элга қарши ҳаракатларга жавобан репрессив чоралар кўришга интилган давлатлардан бири Англия эди. Шунинг учун Англия Японияга қарши жазо экспедициясига бошчилик қилган.

1868 йил августида адмирал Куппер қўмондонлигидаги еттита қарабль Сацума князлигининг пойтахти Кагосима шаҳри ўққа тутилди. 1864 йил май ойида АҚШ, Франция, Англия, Голландия элчилари (улар

Японияда аккредитлашган) хукуматдан Симоноэкс бўғозини очиб қўйишини талаб қилганлар, агарда рад жавоби берилса, тегишли чораларни кўриш айтилади.

1864 йил сентябрнинг бошида юқорида айтиб ўтилган давлатларнинг бирлашган харбий денгиз кучлари Симоноэкс бўғози бўйинларидаги Тёсю князлигин тўпга тутди. Бу ҳаракат 1864 йил октябр ойида Тёсю князи билан шартнома имзоланишга олиб келди. Шартномага мувофиқ, бўғоз чет эл кемалари учун очиқ деб кўрсатилади. Шу билан бирга Тёсю князи бўғоз қирғоқларида харбий кучларни олиб турмаслик мажбуриятини олади.

Бу имзоланган конвенция мамлакат ичкарасидаги сиёсий гуруҳлар ўртасидаги қарама-қаршиликни кучайтиради. Бундан Европа давлатлари ўз манфаатларини ҳисобга олган ҳолда Япониянинг ички ишларига аралаша бошладалар. Франция Токугава уйи манфаатларини ҳимоя қилган ва 6 млн доллар харбий қурол-яроқ сотиб олиши учун кредит берган. АҚШ ҳам Токугава уйини қўллаб турган. Англия эса сёгунларга қарши кучлар бўлган Сацума ва Тёсю князликларини қўллаб, қурол-аслаҳа билан уларни таъминлаб турган.

Чет эл давлатлари шу билан бирга Японияни янада қаттиқроқ сиқув остига олишага, мамлакатнинг кўпроқ ичкарасига кириб бориш учун ҳаракат бошлади. Шу мақсадда у давлатнинг бирлашган харбий денгиз кучлари Осака қўлтиғида катта таасурот қолдирадиган ўзларини намоёишини ўтказдилар. Бу ўтказилган тадбир сёгун хукуматини 1865 йил ноябр ойида император томонидан барча шартномаларни имзолашга сабаб бўлди. 1866 йилда янги конвенция имзоланиб, бу чет эл товарларига тариф белгиланган. Тузилган бу шартнома Япония иқтисодиётини ёмонлашувига сабаб бўлди.

Чет эл давлатларнинг Японияга қарши олиб борган интервенцияси мамлакат ичкарасидаги қарама-қарши кучлар ўртасида курашни кучайишига олиб келди. Бу кураш 1867-1868 йилларда давлат тўнтаришга

олиб келди ва феодал реакцион кучларни бостирилишига, 1868-1869 йилларда бўлиб ўтган фуқоролар уруши туфайли асосий масала бўлган сёгунланинг харбий феодал тузими тугатилди.

Янги капиталистик жамият қурилиши учун ва уни ғалабасига шароит яратиб берилди. 1867-1868 йилларда бўлиб ўтган давлат тўнтариши антифеодал характердош, буржуазиянинг табиати ва иқтисодий мазмунига кўра кураши эди.

Тўнтаришга тайёргарлик ва уни амалга оширишда олиб борилган ғоявий тарғибот катта роль ўйнаб, буни самурайлардан келиб чиққан турли йўналишдаги зиёлилар амалга оширган. Улар “император ҳукуматини қайта янгилаш”, “варварларни хайдаб чиқариб”, “Бакуфунни ағдариш” шиорлари билан чиқишиб, мамлакатнинг жанубий-ғарбида жойлашган антифеодал кучлари билан бирлашдилар.

1867-1868 йиллардаги антифеодал инқилобнинг харакатга келишувчи кучи деҳқонлар ва шаҳар камбағаллари бўлиб, уларни паст табақали самурайлар қўллаганлар. Бу инқилобда доимий бўлмаган кунгиллилар (қўққисдан хужум қилувчи кучлар), деҳқон отрядлари ва халқ милицияси катта роль ўйнаб улар мамлакатни турли вилоятларида ташкил топган эди.

Феодаллашган Япония Осиёдаги давлатларга қараганда, ярим аср олдин капиталистик ривожланиш йўлига ўтган бўлса, Европадаги Россия, Германия ва Италия билан бир вақтда, Англия, Франция, АҚШ дан кейинроқ қолган. Бунга сабаб Япония Осиёдаги яхши ривожланмаган давлатлар қуршовидалиги, ривожланган Европа давлатларидан узоқда жойлашганлиги бўлган. Инқилоб арафасида Япониянинг қоқоқлиги уни чет эл капиталистик давлатларга мустамлакага айланиб қолиш хавфини вужудга келтиради.

Бу ҳолатдан чиқишнинг объектив имконияти шу эдики, Япония ўзи иқтисодиётини ривожлантариш учун унинг асосини ташкил қилиши керак эди.

Арисугава хукумати катта ер эгалиги – буржуазия блокининг манфаатини химоя қилувчи бир қатор ислохотларни химоя қилувчи бир қатор ислохотларни амалга оширишга киришади. Буларни амалга оширишида асосий мақсад мамлакатдаги қоқоқликни тугатиш, капиталистик тараққиётни тўсиб турган тартибларни йўқ қилишдир.

1868 йилда император Мицухито (Мэйдзи) “беш аъзо қасамёд” деган ваъдани бериб, бунда катта кенгашни ташкил қилиб, давлатга оид масалалар бу ерда хал қилинадиган бўлди. Аввалги чет элга қарши сиёсат энди европалаштириш билан алмашди. Ички бож тўсиқлари бекор қилинди. Дехқонларни хоҳлаган жойга бориб яшашга рухсат берилди. Шу билан бирга ички бозор масаласи эркинлаштирилди. Эркин иш чи кучи ташкил топди. 1869 йилда мамлакатда илгари ташкил топган тўртга бўлиниши (феодал, самурай, дехқонлар, хунарманд ва савдогар) бекор қилинди. 1871 йилдаги энг муҳим ислохот бу кастага ҳуқуқсизликни ажратишни бекор қилинишидир. Ахолининг барча табақалари ва шу жумладан, самурайларга эркин касб танлаш ҳуқуқи берилди. Ислохотларни хаётга тадбиқ этишнинг асосида ягона марказлашган буржуа давлат аппаратини ташкил этиш ётади. Бундан ташқари ягона қоғоз ва танга пул зарб этиш фақат давлат зиммасига юклатилди. 1872 йилда харбий хизмат тўғрисида ва европа кўринишидаги маълумот олиш тўғрисида қарор қабул қилинди.

Ўтказилган ислохотларнинг сўнггилари аграр соҳада бўлиб, 1871-1873 йилларда бир қатор қонуний актлар қабул қилинган. Булардан бири 1871 йилда қабул қилинган бўлиб, дехқонларни озиқ – овқат ва техника экинларига эркин ишлов бериши таъминланди. 1872 й илда ер ишлари масаласи эркин деб кўрсатилди. Ер эгаларига ер чипталари (“тикэн”) берилдики, бу унинг мулк эгалигини тасдиқлайди. Аввал гуруч ва бошқа дон экинларига солинган натурал солиқ пул тўлаш билан алмаштирилди.

Ягона солиқ миқдори 3 % деб, ернинг эркин бозордаги ер баҳоси билан белгиланди. 1873 йилда охириги ислохот бу ерларни бўлинишини чеклаган қонун бекор қилинди.

Аграр соҳадаги ўтказилган реформалар қишлоқ аҳолисини қатламларга, яъни деҳқонларни ерсизланиши ва улардан мажбурий тарзда тортиб олиши сабабли бозорда ишчи кучларини кўпай ишига олиб келди. Шу билан бирга улар дастлаб қишлоқ хўжалигида капитализмни ривожланишига шароит яратиб берди.

Япониядаги меҳнаткаш деҳқонлар аграр реформага ва инқилобга нисбатан давлатга қарши норозилик чиқишлари билан жавоб бердилар. 1868-1873 йиллар ичида деҳқонларнинг 172 марта қўзғалонлари бўлиб ўтди¹. Бу ҳаракатда деҳқонларнинг барча қатламлари иштирок этди. Қўзғалонлар катта оқсоқоларига ва юқори ижара ҳақини олинишига қарши қаратилган эди. Деҳқонлар қишлоқ оқсоқоллигига сайловни, ягона солиқ миқдорини ва уни пасайтиришни ва гуруч баҳосини назорат қилишини талаб қилганлар.

¹ Жуков История Японии. Краткий очерк. Москва, 1939 год. Стр. 102

II боб. Япония – янги тарихнинг иккинчи босқичидаги иқтисодий – сиёсий ҳаёти.

1 §. XIX асрнинг 70-90 йилларидаги иқтисодий ривожланиши, шаҳар ва қишлоқ аҳолисининг ҳаёти

Япониянинг янги тарихдаги иккинчи даври (1873-1917) саноат инқилоби, монопол капитализмга ўтиш босқичи билан характерланади. Осиё қитъасида Япония бошқа давлатларга нисбатан қисқа вақт ичида бу босқични четлаб ўтиб, ташқи сиёсатида агрессив босқинчилик сиёсатини бошлаб юборди. XIX асрнинг охири XX аср бошида Япония монополлашув босқичига ўта бошлади. Яъни Япония империализмининг харбий-феодал кўринишига айланди. Шундан бошлаб унинг океан ҳавзаси ва Узоқ Шарқда жаҳон давлатлари ўртасида турли масалаларда қарама-қаршилиқ кучайди.

XIX асрнинг 70-йилларидан бошлаб Япониянинг иқтисодий ҳаётида олға қараб силжиш бошланди. 1868-1873 йилларда Японияда янги ҳокимиятни қайта ташкил топиши прогрессив характерга эга бўлсада, аммо ишлаб чиқариш кучларини эркин ривожланишига тўсқинлик қилувчи тўсиқларни олиб ташламади.

Улар мамлакат иқтисодиётини қоқоқлигини тугата олмади. Ва давлатни мустақиллигини тўлиқ амалга ошира олмадилар. (Европа давлатлари Японияни иқтисодий – сиёсий жихатдан назорат қилган)

Дастлабки даврда ўтказилган реформаларни етарли бўлмаганлиги, тенгсиз тузулган шартномалар Японияни мустамлака ёки ярим мустамлакага айланиб қолиш хавфини вужудга келтирган. Шу билан бирга мамлакатда катта маблағга эга бўлмаган капиталистларнинг йўқлиги сабабли саноат қурилишлари ривожланмади. Шунинг учун феодал буржуа давлати протекционизм сиёсатини юргизган.

Бу чоралар ёш Япония капитализмининг заифлигини тугата олмади. Европадаги ривожланган капиталистик давлатлар ўзининг тажрибаларига суянган холда ўз экспертларини Японияга юбориб шу давлатнинг маблағи хисобидан замонавий корхоналарни қуришга ёрдам бера бошлади. Япония Европа давлатларининг ўтган давридаги техника тараққиётини ва уни ташкиллаш ишларини ўзида қайтарилишини хохламаганлиги сабабли шу даврда фан ва техникани энг сўнгги ихтиролари асосида ўз саноатини яратганлиги учун унинг миллий саноати тез тарққий эта бошлади.

Японияда капиталистик индустрлаштириш бошқа Европа давлатлари каби дастлаб текс дастлаб тўқимачилик саноатини ташкил қилишдан бошланди. Бу соҳадаги пахта тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш бошланган. XIX асрнинг 90 йилларида саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришга тўқимачилик саноати 43 % ўз улушини қўшган. Бу ялпи маҳсулотда металлургия 2 % машинасозлик 0,6 % ўз хиссасини қўшган.

1868-1885 йилларда ичида 1300 та саноат корхоналари ишга туширилган. Аммо бу корхоналарда механик двигателлар кўп фойдаланилмаган.

XIX асрнинг 80 йиллари бошигача Япония саноати капитализми қайта тикланиш процессини тугатаётган бир даврда ва 1894-1895 йилларда бўлиб ўтган япон – хитой урушигача бўлган даврда ҳукумат барча саноат корхоналарини арендага беришдан сўнг уларни тadbирларга ярим баҳосига айрим вақтда 30 – 15 % ига сота бошлади. Бу корхоналарнинг катта қисми банк уйларига ва маҳаллий шахсий компаниялар (оғир саноат ва харбий соҳалардан ташқари) қўлигв ўтиб қолди. Маҳаллий компаниялардан: Мицуи, Мицубиси, Сумитома, Ясуда, Фурукава, Кавасаки, Танака, Асанолар бир қатор корхоналарга эга бўлдилар. Худди шу вақтда биринчи картел бирлашмалари вужудга келди.

XIX асрнинг 70-90 йиллари Япония учун энг иқтисодий тараққиёт даври бўлиб, ривожланган Европа давлатлари монополистик капитализмга ўтишига қаратилмасдан, уларга нисбатан юқори даражада туради. 1871

йилдан сўнг Германия тараққиёт бўйича Англия, Францияга нисбатан 3 – 4 маротаба, Япония эса Россияга қараганда 10 карра олдинга кетган. Япония ўзининг саноатини ўша даврнинг энг ривожланган босқичига кўтариш мақсадида ўз халқига “бой давлатни ва кучли армияни яратамиз” шиори билан мурожаат қилади.

Янги тузумнинг биринчи ўн йиллиги даврида капиталистик тараққиётнинг асосий манбаи ва помешчик – буржуа доираларнинг бойишининг асосида ишчи ва деҳқонларни эксплуатация қилиниши ётади. Айниқса, ер солиғининг миқдори 80 % га ортган, шу билан бирга зиёлилар кўплаб чиқарилган.

XIX асрнинг 80 – 90 йилларида Япониядаги капиталистик тараққиётнинг ўзига хос томонларидан бири савдода, транспортда капитални инвестициялаштирилиши. Ишлаб чиқаришни марказлашуви билан капитални бир жойга йиғилиши бир вақтда амалга ошиб борди. Япония капитализмининг бундай тараққийти учта сабаблар билан боғлиқдир: Биринчидан, 1867-1868 йилларда Токугава мутлоқ хукмронлигининг сўнгги даврида саноат тўнтариши ҳам тамом бўлган бир даврда дастлабки капитални тўпланиши давом этаётган эди. Бу вақтда фабрика – завод ва машинасозлик ўзининг дастлабки қадамини қўйган эди. Иккинчидан, Япония билан тузилган тенгсиз шартномаларни тузилганлиги миллий саноатни ривожланиб боришига тўсиқ бўлиб турган. Шу билан бирга савдо, транспорт ва банкка нисбатан саноатга маблағ сарфлаш хавfli саналган. Учинчидан, банкка қўйиладиган капитал катта фойда келтирган. Ишлаб чиқаришга капитал сарфлаш учун катта миқдорда есуда проценти тўплаш керак эди. Шу сабабли саноатга капитал сарфлашдан кўра савдога эътибор бериш катта фойда берган.

XIX асрнинг 70 – 90 йилларида Япон капитализмининг характери кўринишларидан бири ярим кустардан иборат бўлган майда, кичик корхоналарнинг камлигидир. Бу вақтда мамлакатдаги саноат корхоналарда ишчилар синфи шаклланиб борган. XIX асрнинг 80 йилларида ишчилар

113 минг кишини ташкил этган. Бу вақтда ишчиларни аҳволи яхши бўлмаган, иш хақи паст бўлган.

Оғир шароитнинг бўлиши сиёсий ҳуқуқга эга бўлмаслик Япон ишчиларини курашга чақирсада, аммо 80 – 90 йилларда бу корхонадан ташқарига чиқмаган. Бу кишилар стихия кўринишида бўлган. 1881 – 1896 йилларда мамлакатдаги қурилиш, газ саноатида, металистларни ишчи бирлашмалари ташкил топган.

Япониядаги ишчилар ҳаракатининг биринчи босқичида темирчи – цехчилар ва буржуа ғоялари таъсирида бўлган.

Ишчилар ҳаракатининг заифлигига қарамай пролетариатининг кураши ярим мустамлакага хос бўлди ишчилар яшаш шароитига қарши қаратилган. Мамлакатда элементар сиёсий эрикликни йўқлиги сабабли ишчилар ҳаракати сиёсий тусга кирмай – иқтисодий кўринишдан иборат бўлган.

Янги тузумнинг даслабки йилларида япон буржуазияси инқилобнинг амалга оширмаган сиёсий ҳуқуқини қўлга киритиш учун ярим – феодал ер эгаларига қарши кураш бошлади. Ўзининг иқтисодий қудрати юксалгандан сўнг буржуазия помещик – буржуа блокада ўзининг сиёсий ҳукмронлигини кучайтиришга киришди.

XIX асрнинг 70 йилларида шундай шароитда либерал – буржуа ҳаракати вужудга келиб, бу “озодлик учун ҳаракат ва халқ ҳуқуқи” номи билан танилди. Унинг характерли кўриниши турли социал элементларнинг иштироки, шу жумладан қуйи ва ўрта ҳол самурайлар кейинчалик буржуазия ва қисман деҳқонлар вакиллари бўлиб, ҳокимиятга оппозицион гуруҳ сифатида фаолият олиб борди.

Кўзга кўринган, келиб чиқиши самурайлардан бўлган ғоя эгалари бўлиб улар турли оппозициядаги гуруҳларни бошқарганлар, озодлик, тинчлик, халқпарварлик каби шиорларни илгари сурдилар. Улар прогрессив талабларни Японияни парламентар ва конституцион

қурилишидаги давлат бўлишини олгари сурдилар. Бу йўл мамлкатни капиталистик тараққийтига олиб боришига ишонганлар.

Япония буржуазияси ва либераллар “янги ер эгалари”, “авлодий олигархияни” хокимиятдан четлатиш мақсадида 1873 – 1882 йилларда турли лагер либерал ассоциаларни тузганлар.

Либерал – конституцион харакатни кенг ёйилиб борганлиги туфайли 1878 йили хукумат махаллий ўзини – ўзи бошқариш кенгашини тузишга розилик берди.

1881 йили император ёрлиги эълон қилиниб, бунда парламентни чақирилиши кўзда тутилган. Бу 1890 йилда амлага ошди.

Императорнинг бу масалада ён бериши биринчи сиёсий либерал партияни тузилишига сабаб бўлди. 1881 йилда Итагаки Пайскэ, “Либерал партия” (Дзюто) асос солди. Бу партия либерал ер эгаларини, шаҳарда ўрта буржуазия манфаатларини химоя қилди. 1882 йилда Окуса Сигэнобу “Прогрессив партия” га асос солди. Бу партия йирик буржуазия ва катта ер эгаларини мафаатини ифода этди.

XIX асрнинг 80 йиллари ўрталарида ярим легал харакат кучайиб борди. Улар бир неча плебей – деҳқон ташкилотларини тузиб, кейин “қарздорлар партия” сига айланди. Улар аренда нархларини камайтириш, судхўрлик қарз беришдаги баланд процентни тушуриш, аҳолига демократик ҳуқуқларни беришини талаб қилганлар.

Япониянинг мустамлака экспнцияга эрта ўтиши буржуа – либерал харакат ўзининг синфий чегараланганлигини кўрсатиб қўйди. Бу харакат қатнашчилари бир қатор хусусиятлари жихатдан монархияга нисбатан сиёсий жихатдан заифлигини билдириб, ўнг томонга бурилдилар. Либерализм ўзининг миллатчилик мазмунига эга бўлган қарашларини билдириб қўйди ва қисқа вақт ичида реакцион – босқинчилик харакатга айланди. Буржуа – либерал харакатнинг бу босқичга ўтиши, яъни озодлик ва халқлар тенглиги ғояларидан монархия билан келишилганлигини бош сабаблари халқ харакатидан кўрққанлигидир. Ўзларининг ташкилотларини

ташқил этгач, монархия тузумини сўзсиз сақлаб қолиш, халқ оммасини давлатни бошқаришига йўл қўймаслик эди. Озодлик ишларидан воз кечганлигини кўрсатган 1887 йилда биринчи давлат қонуни бўлиб, у “Тартибни ҳимоя қилиш” номи билан аталган. Бунга мувофиқ, мамлакатда тартибларни ҳимоя қилувчи кучларга ҳар қандай махфий жамиятларни ва сиёсий ассоциацияларни йўқ қилиш ҳуқуқини берган.

Япония либералларини реакция томонга ўтганлигини кўрсатувчи 1889 йилдаги конституция бўлиб, бу прусс конституцияси асосида ёзилган. Бу қабул қилинган конституция императорга қуйидаги имкониятларни берган: депутатлар палатасини чақириш, очиш ва тарқатиш; парламент миссиялари ўртасида қонундан ташқари, юқори даражадаги формон бериш; армия ва флотнинг олий бош қўмондони сифатида уруш бошлаш ёки тинчлик шартномасини тузиш.

Миссинерлар кабинети конституцияга мувофиқ император олдида жавобгарликка эгадир. Император фамилиясидагилардан пэрлар палатасини ташқил этиб, бунга дворянларнинг юқори табақасини ҳам жалб қилиши қўзда тутилган. 1889 йилдаги сайлов қонуни энг юқори мулкчилик ва ёш цензини белгиди. 1890 йилда Парламент ўз ишини бошлади.

1889 йилдан конституция император бошчилигида ярим феодал ва буржуазияни чеканмаган давлатни бошқариш ҳуқуқларини қонунийлаштирди. Шу билан бирга буржуа демократик ҳаракатнинг раҳбарлари министрлар кабинетига аъзо бўлиб кириб, япон капитализмининг реакцион ички ва агрессив ташқи сиёсатини илгари сурдилар.

Японияда конституцияни қабул қилиниши демократик ҳаракатни ўсиб бораётганлигини кўрсатиш билан сиёсий ва синфий кучларга хал қилувчи ўз таъсирини кўрсата олмаса ҳам ижобий йўналишдир.

2 §. Япониянинг ташқи сиёсати

Япония капитализмининг ривожланиш кўринишларидан энг мухимларидан бири мустамлакачилик экспанцияси сиёсатига ўтишидир. Иқтисодий ривожланишнинг йўналишида дастлабки индустриллаштиришнинг босқичидан бошланган харбий стратегияга катта эътибор берилганлигидир. Японияда шу вақтдан бошлаб харбий заводлар, курул – аслаҳа ишлаб чиқариш, йирик харбий денгиз флотиларини куриш ва темир йўллари ўтказишга катта эътибор берилди бошланган. Япониянинг куруқлик ва харбий денгиз кучлари замонавий курул – аслаҳа ва харбий техника билан жихозланди.

XIX асрнинг 70 йилларидан Япониянинг агрессив мустамлакачилик сиёсати давлат курилишидан келиб чиққан бўлиб, 1867-1868 йилда бўлиб ўтмаган тугалланмаган инқилоб томонидан амалга оширилмаган масалаларга қаратилган. Ички бозорни торлиги халқнинг қашшоқлашиб бориши Японияни ташқи сиёсатини мазмунин белгилаб берди. Катта ер эгаллиги ва буоужуа блоки икки сиёсий ва иқтисодий қарама – қаршиликлари тугатиш учун капиталистик жамғармани тезлаштиришга ҳаракат қилганлар. Япон капитализмининг агрессив ташқи сиёсатини амалга оширишда унинг қулай географик жойлашганлиги, денгиз орқали Шарқ ва жанубий – шарқий территорияларга ҳеч тўсиқсиз бора олишидир.

Япониянинг биринчи мустамлакачилик ҳаракатига Корея дучор бўлди. Босқинчиликни олиб борилиш муддати, қандай йўл билан уни амалга ошириш япон ҳукуматидаги кескин курашлар ва кейинчалик гуруҳларга бўлиниш эди (1871-1873 йиллар). Ҳукумат вакиллари (Ивакура, Окуба) хали Япония бу харбий ҳаракатларни бошлашга тайёр эмаслигини кўрсатдилар. Сайго Такамари томонидан милитаристик чақириқ билан чиқиб “Кореяни бўйсундириш теорияси” деб аталган. Бунда тезлик билан куч ишлатиб, Кореяни Япониянинг мустамлакасига айлантириш зарур деб кўрсатади. Бу гуруҳ бир неча феодал – самурай

исёнларни давлатга қарши келтириб чиқади¹. 1877 йилда Сацумада "жанубий – ғарбий уруш" бўлиб ўтди.

1874 – 1877 йилларда юёлиб ўтган исёнлар ҳукуматга, эски феодал тартибларни қайта янгилаш ва самурайларнинг манфаатларига катта хавф солганлиги сабабли харбий кучлар томонидан бостирилди. Аммо бу ҳаракат мамлакатда мавжуд бўлган мустамлакасиликни қўллаб турганлар учун туртки бўлган.

1874 йилда Тайванга қилинган харбий юриш муваффақиятсиз тамом бўлган. Бу мамлакатдаги тезкор харбий босқинчиликни олиб бориш тарафдорларини режасини чиппакка чиқарди.

Америка генерали Лежандр ва америка офицерларининг ёрдамида харбий денгиз десант кучлари ташкил этилди. 1872 – 1879 йилларда АҚШ президенти Грантнинг бевосита қўллаши билан Япония Рокю оролини босиб олди. Бунга фақат Хитой қарши турган.

АҚШ Японияни ўзига яқинлаштириш мақсадида унинг ташқи сиёсатини қўллаб, “Тинч океан империяси” ни ташкил этилишига йўл очиб берган. АҚШ Японияни харбий юришларини кенгайтишига йўл очиб бериш мақсадида 1875 йилда Бонин (Огасавара) ороли устидан ҳукумронлигини тан олди.

Россия ва Япония ўртасида бўлиб ўтган музокаралардан сўнг, Сахалин ороли Россия мулки деб тан олинди. Аммо рус империясининг заифлигидан фойдаланган япон давлари Сахалинни жануби ва Курилл ороллариини ўзига қўшиб олди. Гарчи бу ҳудудлар руслар томонидан ихтиро қилинган бўлсада.

Осиёда Япония ўзининг босқинчилик юришларини амалга ошириш мақсадида 1879 йилда Таяма Мицуру ва Утима томонидан реакцион – шовунист “Қора океан таъминоти” ташкил этилди.

¹ Новая история стран зарубежной Азии и Африки. Ленинград. 1971 год. стр. 294

2.1 §. Япониянинг Кореяга бостириб кириши. 1894 – 1895 йиллардаги Япон – Хитой уруши.

Япониянинг ҳукумрон доиралари Хитойга қарши урушни бошлашдан олдин энг муҳим босқичдан бири бу Кореяга юриш деб билганлар.

1875 йил сентябрда Япониянинг кемаси сув олиш учун Кореянинг Канхва оролидаги портга киришига қарши тўпга тугилади. Шу баҳона билан япон кўшини оролдаги гарнизонни енгиб, флотни эгаллади. Шундан сўнг Кореяга қарши харбий экспедиция жўнатилади. 1876 йил февралда Канхада биринчи тенг бўлмаган япон – корея шартномаси имзоланади. Бунда гарчи Корея мустақил, суверен давлат деб тан олинган бўлсада, аммо Кореянинг Пусан (Фусан), Инчхон (Чемульпо), Вонсон (Гензан) савдо портлари Японияга очиб берилиши билан мамлакатга Япон товарлари бож тўламай кириб келишига шароит яратиб берилди.

Япония Корея билан тузилган тенгсиз шартномадан сўнг уни Хитойдан ажратиб қўйиш ва мустақил давлатни ўз мустамлакасига айлантириб қўйишни ният қилган.

XIX асрнинг 80 йилларида Корея ички ҳаётида сиёсий курашларнинг кучайиши билан Япония бундан фойдаланиб, Корея ҳукуматига қатор талабларни ифодалаган шартномаларни қўяди. Натижада, 1882 йилда Инчхон, 1884 йили Хасен шартномалари имзоланади. АҚШ Японияни ҳар томонлама қўллашдан фойдаланиб, 1882 йил Корея билан шартнома имзолади. Америка компаниялари Японияга харбий кемалар, қурул – аслаҳалар етказиб бердики, бу келгусида “Корея экспедицияси” ни қурулланиш имконини берди.

Япониянинг Кореяга нисбатан тутган зўравонлик сиёсати Япон – Хитой муносабатларини кескинлашувига сабаб бўлди. 1885 йили Тяньцзин келишувилан Япония вақтдан ютмоқчи бўлди. Япония ҳар қандай имкониятлардан фойдаланиб, уруш очиш учун баҳоналар ахтарган. 1893 –

1984 йилларда Кореяда деҳқонлар уруши бошланди. Бу тарихда “гонхаклар инқилоби” деб ном олган. Японлар Тяньцзин келишувини бузиб, Кореяга ўзининг харбий кўшинларини киритди. Гўё бу жойда тинчликни сақлаш баҳонасида. Бу эса Япония билан Хитой ўртасида харбий тўқнашувни тезлаштирди.

1894 йил 25 июлда Япониянинг қуролланган кучлари Хитойга хужум бошлади, эълон қилмасдан. 1 августда император ёрлиғи эълон билдириб, уруш бошланганлигини тан олди. Япония – Хитой уруши японларнинг устунлаги билан ўтган. Японлар 240 минг солдатини 62 минг тонна сув сиғимига эга бўлган кемаларда урушга жўнатди. Япония бу урушга молиявий сарфи 233,4 миллион иен (бунинг ярми заёмлар билан қопланган). Қолоқ феодал Хитой ўзининг ички заифлигини сезган. Хитой армияси ва флоти Кореянинг жанубий ва шимолий шарқида мағлубиятга учради. Жанглар Ладун ярим ороли ва Вэйхайвёя оролида бўлиб ўтган.

1895 йил 17 апрелида Япон – Хитой тинчлик сулҳи Симоноэкида тузилди. Хитой Кореянинг тўлиқ мустақиллигини ва автономиялигини тан олди. Японияга Ляодун ярим оролини берди. Тайван ороли (Формоз), Пэнхумдао оролидан воз кечди. Японияга 200 миллион пян (30 миллион иен) товон тўлаш мажбуриятини олди. Аммо 3 давлат: Россия, Германия, Франция бу тузилган тенгсиз шартномага қарши бўлиб, Японияни Узоқ Шарқдаги мавқеини ортишини хохламаганлар. Юқоридаги давлатларнинг Шарқдаги қизиқишига қарши бора олмаган Япония “Ляодун ярим оролини қайтариб бериш тўғрисидаги шартномани имзолашга мажбур бўлди. ”

1894-1895 йилдаги Япон – Хитой уруши Япония учун биринчи талончилик уруши бўлиб, бу вақтда япон саноати капитализми монополь капитализмга айланиб бораётганлигини кўрсатди. Бу процесс XIX асрнинг 90 йиллари ва XX асрнинг бошларида кучайди. Бу вақтда картел кўринишига эга бўлган монополистик бирлашмалар йириклашди, молия капитали вужудга келди.

Европадаги ривожланган давлатлар қатори Япония ҳам қисқа вақт ичида давлат монопол капитализм босқичига ўтади.

Мустамлакачилик сиёсатини юргизиш борасида Япония тенг ҳуқуққа эга бўлмаган шартномаларни бекор қилиши учун ҳаракат қилди. 1894-1899 йиллар мобайнида ғарб давлатлар билан тузилган шартномалар қайта кўриб чиқилиб, мустақил, тенг ҳуқуқли давлатлар қаторига ўтди.

Япония Шарқдаги Хиндистон, Малайи, Индонезия, Филиппин, Хинди – Хитой каби Ғарб давлатларига ўхшаб мустамлака ёки ярим мустамлакага айланади. Хитой билан бўлган уруш натижалари дунёни территориал қайта бўлинигини тугаши, монополистик тузумгача бўлган мустамлакачилик калоннал системага айланиши Японияни тез орада агрессив давлат даражасига кўтарилишига сабаб бўлди. Тенг бўлмаган тузилган шартномалар даврида ҳам Япония ўзининг ҳарбий қудратини тиклашга ҳаракат қилган.

Ғарб давлатларининг асосий эътиборлари Японияга нисбатан кам эътибор бериш, асосан Шарқдаги кам тараққий этган Хитой ва Осиё давлатларига қаратилган. Бу кам тараққий этган давлатлардаги арзон хом – ашё, ички бозор, тайёр маҳсулотларни харид қилиш имкониятини берган.

XIX асрнинг 50 – 60 йилларида бўлиб ўтган халқаро воқеалар Ғарб давлатларини Шарқдаги Японияга нисбатан эътиборларини кам тортишига сабаб бўлган. Бу вақтнинг энг муҳим воқеалар: Қирим уруши (1853-1856), АҚШ даги фуқоролар урушида Жануб билан Шимолнинг тўқнашуви, Европадаги воқеалар, Герман давлатларининг ва Италияни бирлашуви эди. Англия ва Франция, Англия ва Россия, Европа давлатлари ўртасидаги қарама – қаршилиқлар Шарқдаги Японияга қулай шароит яратиб берган.

Осиёда XIX асрнинг 50 – 60 йилларида бошланган мустамлакачиликка, чет эл давлатлари сиёсатига қарши халқ ҳаракатларини кўтарилиши муҳим аҳамият касб этади.

Ғарбий давлатлар Шарқдаги Хитой, Корея кабиларга қарши Японияни ўзларининг иттифоқчиси сифатида билишиб, бундан

фойдаланишга ҳаракат қилган. Европа давлатлари ўртасидаги қарама – қаршилиқлар Японияга муштамлақа учун олиб борган сиёсатиға ижобий таъсир кўрсатган.

Юқоридаги воқеалар Японияға қимматли вақтдан ютиш ва эркин нафас олиш имконини беради. Ҳамда муштақил ва ҳеч қандай давлатға боғлиқ бўлиб қолмаслик шароитини яратади.

2.2 §. Рус – Япон муносабатларини кескинлашуви

Япония Хитой билан олиб борган урушда ғалаба қозонгач харбий, харбий – денгиз кучларини мустаҳкамлаб олди. Ҳамда Шарқда ўзининг иқтисодий, сиёсий, харбий соҳаларда ўз мавқеини юқори поғонага кўтариб олишга мувоффақ бўлди. Бундан фойдаланиб Россияга қарши уруш олиб боришга қаттиқ киришди. Хар икки давлат ўртасидаги қуроли келишмоқчилик 1895 йилда, уч давлатнинг аралашувидан сўнг юошланди, Узоқ Шарқ жумладан, Маньчжурия ва Корея масаласида келиб чиққан.

Хар икки давлатнинг ҳукумрон доиралари узоқшарқ сиёсати атрофида кураш бошлаган. Бир гуруҳ (Ямагато, Кацура, Ояма) япон сиёсий доиралар корея ва Маньчжуриядан русларнинг харбий кучларини сиқиб чиқариш учун қуроли хужум тарафдорларидир. Иккинчи гуруҳ (Ито, Иноуэ, Судзуки) тарафдорлари Маньчжурия ва Корея масаласида келишиш тарафдолари бўлиб, келгусида урушга тайёр бўлгандан сўнггина бунга кириш керак деган масалани илгари суради.

Япониядаги либерал ва прогрессив сиёсий партиялар ҳукуматнинг агрессив ташқи сиёсатини қўллаган, Хитой билан бўлиб ўтган урушдан сўнг парламент 10 йиллик (1896-1905) давлат режасини мақуллади. Бунда Русларга қарши қартилган қайта қуролланиш ўз ифодасини топган эди. Бунга мувофиқ 10 йилга ажратилган молиявий маблағ 860 млн иенни ташкил этиб, 1904 йилда йиллик харажатнинг 69 % ини ташкил этган¹. дастурда харбийларни 3 баравар кўпайтириш мўлжалланган (тинчлик даврида 160 минг, уруш ҳолатида 600 минг киши). Шу билан биргаликда харбий саноатни кенгайтириш орқали армия ва флотни қурол-аслаҳа билан тўлиқ таъминлашдир. Япония харбий харажатларни қоплаш мақсадида Хитойдан олинадиган товоннинг катта қисмини ажратган.

Хитой билан бўлган уруш ва олинаётган товон харбий саноатни

¹ Новая история стран зарубежной Азии и Африки. Ленинград. 1971 год. стр. 298

ривожланишига катта туртки бўлди. 1897-1901 йилларда Явата металлургия заводи қурилди. Бу эса мамлакатда оғир саноатни ривожланишига катта туртки бўлди. 1894-1903 йиллар давомида халқ хўжалигига капитал ётқизиш 3.5 марта ортган, темир йўл узунлиги 2.3 марта узайган, катта сиғимга эга бўлган кемаларни қуриш 5 марта ортган, ташқи савдо 3.5 марта ортиб, буларда ишлаётган ишчилар сони 381 мингдан 526 минг кишига кўпайди.

Россияга қарши харбий, сиёсий ва иқтисодий тайёргарликлардан сўнг Япония ўзига иттифоқдош ахтара бошлади. Япония ўзига иттифоқдош қилиб, Англияни танлади. Натижада 1902 йил январ ойида ҳар икки давлат ўртасида шартнома имзоланди. Бунга мувофиқ уруш бўлса бўлса ҳар икки давлат нейтрал туриши ва бир-бирига харбий қуро-аслаҳа билан ёрдам беришга келишиб олинди. Бу иттифоқ яна Хиндистон ва Хитойда кўтарилиши мукин бўлган миллий озодлик ҳаракатини бостириш мажбуриятини ҳам олган.

Англия – Япония иттифоқини АҚШ ҳам қўллаган. Узоқ Шарқда АҚШ капиталини киришига асосий рақиб деб Россияни билаганлар. АҚШ президенти Т. Рузвельт Япониянинг Кореядаги сиёсатини қўллаган. Филиппиндаги генерал губернатор кейинчалик харбий министр Б.Тафт ҳам Японияни Россияга нисбатан тутган сиёсатини қўллаган.

АҚШ президенти Т.Рузвельтнинг Японияга нисбатан тутган сиёсати бошқа давлатлар билан олиб борган дипломатик муносабатларида ҳам баён этган¹. Уруш арафасида Россияни яққалаб қўйиш учун барча чораларни кўради, яъни Германия ва Францияга мурожаат қилиб, агарда Россияни қўллашга урунсалар бу вақтда АҚШ Япония тарафида бўлади ҳамда ҳар томонлама харбий ёрдам беради.

Уруш арафасида АҚШ нинг бундай сиёсанти олиб бориши туфайли Россия дипломатияда ўраб қўйилган ҳолатга тушиб қолади.

¹Мақсуд Окжарий. Япония-мўжилар ўлкаси. Тошкент. 2010 йил. 74 бет.

Интернет маълумотлари

Буюк географик кашфиётлардан кейин 50 йил давомида португаллар японлар билан савдо-сотик қилишди, испанлар Японияда 1592-йилда, улардан кейин голландияликлар ва инглизлар пайдо бўлишди. Христиан дини Японияга 1594-йилда Жесуит ва Муқаддас Франсис Хавер исмли европалик миссионерлар томонидан олиб келинган ва улар бу динни японлар орасида зўр бериб тарғиб қила бошлашган.

Гап шундаки, миссионерлар ва иезуитлар дин ниқоби остида япон халқини асоратга солишни, Япониянинг мустақиллигига чек қўйиб, уни босиб олиши кўпдан бери режалаштириб кўйишган эди. Ўша давда кўпчилик японлар христиан динини қабул қилишган.

Хидеёси биринчилардан бўлиб, христиан миссионерлари ва уларнинг тарғиботи натижасида бу мазҳабни қабул қилган японлар сиёсий жиҳатдан Японияга катта хавф туғдиришини тушуниб етди. Бу бежиз эмас эди, албатта. Чункли европаликлар ҳар бир халқни асоратга солиш учун авваламбор улар орасига миссионерларни юборишар, шу йўл билан маҳаллий аҳолини христиан динига тарғиб қилиб ўтказишар, кейинчалик юборилган аскарлар христиан мазҳабига янги ўтган аҳоли ёрдамида ҳукуматни ағдариб, ана шу мамлакатни босиб олишар эди. Бирок, ҳарбийлар томонидан бу динга ўтганлар қаттиқ назорат остига олинган ва миссионерлар мамлакатдан ҳайдаб чиқарилган. Шунинг учун XIX аргача христиан дини Японияда деярли йўқолиб кетган. Шунга қарамай, бир канча одамлар ўз ихтиёрлари билан сирли равишда бу динга сизинишда давом этишга. Улар Какуре-Криштан ёки яшириниб юривчи христианлар деб юритилар эди.

Бирок, Токугава Иеясунинг сёғунлик даврида унинг хорижликларга нисбатан муносабати дўстона бўлиб, у ташқи савдони ривожлантиришга катта аҳамият бераётган эди. Токугава Иеясу кучли ҳарбий бошқарувчи эди. У 1603-йили сўғун бўлган. Унинг барча ҳаракатлари ўғли Ҳидстадани

тахт вориси қилишга қаратилган эди. Токугава оиласи мамлакатни бошқариш йўллари пухта ўйлаб чиққан эди. XVI арс охири - XVIII арс бошларнда Япония типик тоифаларга ажратилган Шарқ мамлакатларидан иборат бўлиб,

ҳар бир вилоят маълум бир феодал-даймелар назоратида бўлган, уларнинг қўлида дворян-самурайлар хизмат қилишган. Мамлакат тепасида расман император турса-да, сиёсий ҳокимият амалда ҳарбий ҳукмдор-сёгун қўлида бўлган. Ана шу даврдаги муҳим сиёсий воқеалардан бири бу бутун Япония ороллари ягона марказлашган давлатга бирлашишидан иборат бўлган.

Мамлакатда Токугава сёгунлиги бошларида ўтказилган ислоҳотга кўра тоифалар орасидаги фарқлар қатъий қилиб чегараланган: ўша пайтдаги дайме-феодаллар ёки катта ер эгалари 200 атрофида бўлиб, уларнинг хатто ўз аскарлари ҳам бўлган. Даймелар сўгунга узлуксиз солиқлар тўлашар эди. Бу эса бир мамлакатнинг ўзида вилоятлараро бир қанча жанглар бўлишига имкон берган. Улардан кейинги поғона дворян-самурайлар, сўнг деҳқонлар, улардан қуйроқ поғонани ҳунармандлар ва ниҳоят, 'ўнги пиллапояни савдогарлар эгаллашган.

Мамлакатни бирлаштиришда уч машхур тарихий шахснинг хизмати бекиёс. Булар: Нобинага-катта ер эгаси, Хидеёси-деҳқон ва Иеясу-зодагон, сарой хизматчиси. Аслида улар биргаликда жанговар армия тузиб, мамлакатни фуқаролар уруши гирдобидан кутқариб қолишга мжуваффақ бўлишди. Токугава Иеясу-юқоридаги уч қаҳрамонлардан бири, мамлакатни бирлаштириш эвазига жуда катта бойликка эга бўлди. Япониянинг деярли еттидан бир қисми унинг тасарруфига кирди. Ўзига қарашли мавзеда у эдо шахрини барпо қилди. Япония тарихида бу сёгунлик Токугава сёгунлиги номи билан машхур.

Япония тарихида муҳим бир давр бошланди, японлар ташқи дунёдан ўзларини бутунлай тўсиб қўйдилар. Бу сиёсат Япония давлати томонидан изчил равишда олиб борилди. 1623-йилдан бошлаб инглизлар Японияга

келишни бутунлай тўхтатдилар. 1624-йилда Япония мустақилли учун энг хавфли саналган испанлар мамлакатдан ҳайдаб чиқарилди. Мамлакатда чиқарилган қарорга кўра, хорижда савдо қилишга фақатгина христиан динига мансуб бўлмаган шахслар ҳақли эдилар. Ниҳоят, 1636-йилдан бошлаб Япония хорижликлар учун бутунлай ёпилди. Португаллар эса ҳайдаб чиқаради. Барча японларнинг қайси динга мансуб бўлишидан қатъий назар, хорижга чиқариш тақиқланди. Хориждаги бирор-бир япон ҳам Японияга кела олмас эди, акс ҳолда уни ўлим жазоси кутмоқда эди. Мамлакатда бир неча голландлар қолган бўлиб, уларга бандаргоҳ (порт)лардан узоқ кетмаслик ва мамлакат вилоятларига бормаслик тайинланган эди, улар 1641-йили кичик Нагасаки оролининг қирғоғига кўчиртирилиб, японлар кўлига тушган асирлар ҳолатида сақланар эдилар.

1640-йили Португалия кемаси Япония қирғоғига яқинлашди. Ундаги элчилар қайтадан савдо-сотиқни тиклаш таклифини киритишди. Бунга жавобан кўпчилик элчилар ва кема аъзоларини Японлар ўлдирдилар ва бир қисмини юртларига ҳайдаб юбордилар. Омон қолганлар бўлган воқеани ватандошларига ҳикоя қилиб беришлари керак эди.

Шундай қилиб, Япония 200 йилдан кўпроқ вақт давомида ташқи дунёдан ажралган ҳолда ҳаёт кечирди. Ҳатто ўз қўшиилари бўлган Хитой ва Корея билан ҳам бутунлай алоқани узди.

Христиан дини тақиқлангач, Японияда буддизм, унинг японлар учун анъанавий бўлган мазҳаби-синтоизм кенг қулоч ёзди. Буддавийлик дини Хитойдан Японияга милодий 552-йилда кириб келган ва 594-йили буддавийлик Японияда давлат дини деб эълон қилинган. Японилда буддавийлик дини бир қанча мазҳабларга ажралган, улардан энг муҳимлари Жодо (Пок диёр) ва Шиншу (Ҳақиқий мазҳаб). Нарадаги Тодаижи черковида милодий 749-йилда қуриб битказилган, жудақатта тахта бинода сақланувчи, бўйи 16 метрлик бронзадан ясалган Будда ҳайкали сақланади.

XIX асрнинг бошларига келиб мамлакатда таназзул бошланди, бу феодализм билан боглиқ бўлган таназзул бўлиб, халқ мамлакатда янги ўзгаришларни кутмоқда эди. Шу сабабли улар кўпроқ ўз орзу-умидларини рўёбга чиқаришни император билан боғламоқда эдилар. Сингоизм мазҳабининг ривожига ҳам ўз навбатида аҳолининг кўнчилгинли император-Қуёпшинг авлодидан бўлган шаҳаншоҳ шахсига нисбатан ҳурмат билан қарашга ундамоқда эди.

Синто-япон маҳаллий дини. Аввал бу динга ном берилмаган эди, аммо кейинчалик бу дин буддавийликдан ажралиб туриши учун алоҳида ном берилган. "Синто" сўзи Хитой тилидан таржима қилинганда "Худолар йўли" деган маънони англатади. Бу динда қилич ва кўзгу муқаддас ҳисобланади. Синто динига сиғинувчилар бошқа оддий одамлардек ҳаёт кечириб, ҳатто турмуш қуришлари ҳам мумкин. Бу дин вакиллари шу билан бирга, буддавийлик дини вакиллари ҳам ҳисобланади. Торжи синто черковининг бўйи 16 метрга тенг бўлган кириш дарвозаси ҳисобланади. У тўқ қизил рангга бўялган. Синтовийлик ибодатхоналари доимо табиатнинг энг манзарали жойларига жойлаштирилади. Синтоизм мазҳабининг ривожига японлар миллий ҳис-туйғуларининг ошишига олиб келди.

Япониянинг энг машҳур қахрамонларидан бири бир кишигина эмас, балки бутун бир 47 кишилик Ронин ҳисобланади. Асано Наганори исмли дайме эдо шаҳридаги бошқарув сиёсатига қарши бўлади ва сарой биноси ичига ўз қиличи расмини чизиб қўяди. Бу иш эса ўлим билан жазоланар эди. У барибир жазоланишини билиб, ўзини жонига қасд қилади. Сўнг унинг 47 самураи ("ронин" бошқарувчисини йўқотган самурайлар маъсини англатади) раҳбарини ўлимига сабаб бўлган давлар амалдорини ўлдиришга қасам ичишади ва улар бир байрам кечасида тўсатдан бостириб кириб, раҳбарини жонига қасд қилишга мажбур қилган амалдорни бошини танасидан жудо қилишади. Унинг бошини Асоно Наганорининг қабрига қўйиб, ўзинг ҳам жонларига қасд қилишади. Уларнинг ўлимидан сўнг халқ улар ўз раҳбарига садоқатли самурайлар деб ҳурмат билан эслаб юришади.

Ниҳоят, XIX аср ўрталарида АҚШ Японияни "очишга" уринди, чунки у бундан жуда ҳам манфаатдор эди, гап шундаки, АҚШ ўз ҳудудини Калифорниягача кенгайтирди ва Сан-Франсиско унинг муҳим бандаргоҳига айланди. АҚШ Хитой билан савдо-сотик қилишга жуда манфаатдор бўлиб, унинг буг билан ишлаётган кемалари учун Хитойга Тинч океан орқали бориш жуда мушкул эди. Шу сабабли АҚШ Япон портлари орқали Хитойга боришни режалаштирган эди.

1853-йил Японияга АҚШ эскадраси президент мактуби билан етиб келди, японлар буғ билан ҳаракатланувчи пароходни биринчи кўришлари эди. Орадан бир йил ўтгач сёгун икки портни америкаликлар учун очишга розилик берди. Тезда бундан хабар топган инглизлар, голландлар ва руслар ҳам Япония қирғоқларига етиб келиб, бирин-кетин Япония сёгуни билан портларнинг очилиши тўғрисида битим имзоладилар. Шундай қилиб, орадан 213 йил ўтгач, Япония дунё учун қайтадан ўз "ешикларини очди".

Аммо хорижликлар олдида сёгун ўзини ҳудди императордек тутар эди. Халқ орасида эса сёгуннинг илгаргидек обрўси қолмаганди. Чунки японлар сёгуннинг хорижликлар билан тузган битимларини ёмон қарши олдилар, баъзи бир чет элликлар японлар томонидан ўлдирилди, натижада Японияга қарши ҳужум бошланди. Япониянинг ички ва ташқи аҳволи ниҳоятда мураккаблашди. Аҳолининг тазйиқи ва норозилиги туфайли 1867-йилда сёгун ўз лавозимидан воз кечди. Токугава сёгунлигига эмас, балки қарийб 700 йил ҳукмронлик қилган Япониядаги ҳарбий-сиёсий режимга чек кўйилди. Япония тарихида бутунлай янги давр бошланди. Энди Япония императори ўзига хос ва шарафли лавозимнинг тўлақонли эгасига айланди.

Токугава сёгунлигининг баъзи муҳим тарихий саналари:

- 1600-Японияга илк бора Британияликларнинг кириб келиши;
- 1603-Токугава сёгунлигининг ўрнатилиши;
- 1615 -Осака саройида Тоётоми оиласининг йўқ қилиниши;
- 1617-Христианлар таъқиби;

- 1624-Испанияликларнинг Япониядан қувғин қилиниши;
- 1639-Хитойликларга Нагасакидан ташқари бирор шаҳарга ўтиш ман этилди;
- 1700-савдогарлар обрўси ва ҳукмронлиги кучайиши;
- 1703-47 Ронин воқеаси;
- 1783 -86-кучли очарчилик ва эпидемиялар тарқалиши;
- 1808-Нагасакига Япония билан алоқаларни йўлга қўйиш мақсадида Британия флотининг келиши;

император билан бир қаторда мамлакатнинг бутун дунёда нуфузи ортиб борди.

Шундай қилиб, Япониянинг ўз эшикларини хорижликлар учун қайта очиши тараққиётнинг "японча модели"ни вужудга келтирди. **Меижи бошқаруви даври билан боғлиқ бўлган баъзи муҳим воқеалар**

- 1867-Император Меижи тахтга ўтирди;
- 1868-пойтахт Эдога кўчирилиб, Токиё деб атала бошлади;
- 1869-Феодал бошқаруви тугатилиб, Японияни ривожлантириш ва замонавийлаштириш бошланди;
- 1874-Японияда Биринчи ассамблея уюштирилди;
- 1889-Ито шаҳзоданинг янги конституцияси;
- 1845-Сино-Япония урушида Япония ғалаба қозониши;
- 1902-Англия-Япония ҳамкорлигининг йўлга қўйилиши;
- 1910-Корея ва Япониянинг бирлашиши;
- 1912-Император Меижининг вафоти.
- 1912-1925-йиллар Япония тарихида **Таишо даври** номини олган. 1912-йили Меижининг вафоридан сўнг Ташога тахтни эгаллашга йўл очилади;
- 1914-Япония Британия, Франция ва Россия билан биринчи Жаҳон урушида қатнашади;
- 1918-гуруч нарҳларининг ошиб кетганлиги сабабли халқ кўзғолон

кўтаради;

- 1919-Япония Версал шартномасига қўл қўяди;
- 1920-Япония Бирлашган миллатлар ташкилотига аъзо бўлади;
- 1921-император Таишининг ўғли Ҳирото регент лавозимини эгаллайди;
- 1926- император Таиши вафот этади ва 26 ёшлик Ҳирото тахтга ўтиради.
- 1830-Токугава сиёсати бекор қилиниши;
- 1837-АҚШнинг Японияга ажратган беғараз ёрдами;
- 1863-АҚШ билан дўстлик ўрнатилиши.

1866-йили Токугава оиласининг ҳукмронлиги Сатсума ва Чошудан келган бошқарувчи-самурайлар томонидан афдарилди. Самурайлар "Меижи қайта қуриши" деб ном олган револютсия кўтардилар. Бу револютсияга бўлажак император исми қўйилган. Япон тилидан таржима қилинганда Меижи-нурли, ёритувчи, очик бошқарув тизими маъносини англатади. Меижи қайта қуриш сиёсатининг мақсади ва шиори "Кучли армияга эга бўлган, гуллаб-яшновчи миллат яратиш" эди ва улар шу мақсадларига эришдилар.

Мамлакатда турмушнинг барча соҳаларида буюк ўзгаришлар содир бўлди, ҳамма соҳалар замонавийлаштирилди. 1872-йили Ғарб андозасида қуролланган, кучли армия тузилди. 1876-йилдан бошлаб самурайларга қурол ушлаш ман этилди ва дайме лавозими ўз кучини йўқотди. XIX аср охирида Япония урушда қатнашиб, Хитой ва Россияни мағлуб қилишга тайёр эканлигини ҳис қилди. 1902-йили Япония Россия билан жангга киришишидан аввал Британия билан бирлашиб олди. 1905-йили Япония-Россия уруши бўлиб ўтди ва бу урушда Россия флоти 2 кунда енгилди.

1889-йили Ито исмли шахзода Япониянинг янги конституциясини тузади. Янги Конституцияга мувофиқ, парламент икки палатадан иборат бўлиб, қуйи палата аъзолари сайланар, юқори палата аъзолари эса

тайинланар эди. Япония таълим тизимида ҳам катта ўзгаришлар рўй берди: ҳуқуқшунослик, ижтимоий, аниқ, табиий фанлар жадал суръатлар билан ривожланди. Япония ичидан иқтидорли талабалар танлаб олиниб, Европа ва АҚШнинг нуфузли университетларига ўқишга юборилди, улар ўз Ватанларига етук мутахассислар бўлиб қайтар эдилар ва Японияшшг равнақи учун барча имкониятларини ишга солар эдилар. Японияда ривожланган Ғарб давлатлари каби замонавий парламент фаолият кўрсата бошлади ва Япониянинг биринчи аҳолиси Осиё қитъасидан келган иммигрантлар эди. Аммо улар қачон ва қандай қилиб бу ерга келиб қолганлари номаълум. Ҳозирги кунда Японияда иккита ирқ мавжуд. Улардан бири Шимоли-Шарқий Осиёликлардек Монголоид юз тузилишига эга замонавий Японлар ва иккинчиси аста-секин йўқолиб кетаётган Аину ирқидир.

Археологлар милоддан аввалги 8000 йилги бир неча маданият изларини топишган. Биринчиси Яман маданияти бўлиб, ўзидан сўнг гўзал сопол идишларни қолдириб кетган. Яман одамлари ёнғоқ ва моллюскалар билан озиқланиб, қояларда яшаганлар. Милоддан аввалги 350-йилда Хитой иммигрантлари ўзлари билан сопол буюмлар тайёрлашнинг сир-асрорлари ва бронза, темир ва тошдан тайёрланган буюмларки олиб келишган.

Япония империясига милоддан аввалги 660-йилда Жимму Тенно томонидан асос солинган. Афссналарга кўра у Японияни яратган Худоларнинг авлоди эди. Милодий V арсда Яматодаги обрўли сулола (ҳозирги К(а)то атрофида) Жиммудан ўзини империя оила деб -эълон қилишини талаб қилади. Бу фикрга розилик фақатгина VI арда Япониянинг ажойиб бошқарувчиларидан бири бўлган Шотоку Таиши томонидан розилик билдирилади. IX асрдан буён Японияда бир неча 1000 йиллар давом этиб келаётган император бошқаруви йўлга қўйилган. Японияда феодал тузуми жуда узок давом этган. X арсдан XVI асргача мамлакатнинг тақдири ноаниқ ва чет давлатлар билан бўлган тўхтовсиз урушлардан халқнинг силласи қуриган эди. Сўнг эса 2,5 аср тинчлик

харбий бошқарувчилар томонидан сақланди. Улар тинчликка мамлакатни ташқи дунёдан узиб қўйиш орқали эришдилар. Фақатгина 1854-йилдагина Япония чет элликлар учун қайта очилди ва бу унинг тарихини бошлаб берди.

Бундан 1350 йил аввал Японияни Шотоку исмли шахзода бошқарган ва у Японияга Хитой ёзуви, маданияти, кийиниш анъанаси ва ҳатто динини олиб келган. 1192-йилда Ёритомо Минамото Япония бошқарувчиси бўлди. У сўнгун эди ва шундан сўнг 700 йил, яъни 1867-йилгача мамлакатни сёгунлар бошқаришди.

Хулоса

XVII – XIX асрларда Осиёдаги феодал давлатлардан бири бўлган Япония ўзига хос, яъни бошқа давлатларда кузатилмаган иқтисодий, сиёсий тараққиёт йўлини босиб ўтди. Ўрта асрларда ҳокимиятни эгаллаган Токугава уйи вакиллари узок йиллар давомида малакатни бошқарди. Император ва унинг амалдорлари феодал тартибларга асосланган ер ва мулк эгаллигига бўлган муносабатни доимо мустаҳкамлашга интиланлар.

XVII аср охири XVIII аср бошларидан бошлаб Японияда янги ишлаб чиқариш соҳалари манфактуралар пайдо бўла бошлади. Аммо аҳолининг 85 % и қишлоқларда яшаганлиги учун ерга бўлаган муносабат аввалги тартибдан асосида қолаверди. Шаҳарларда хунармандчиликнинг янги тармоқлари пайдо бўлдики, бу эса қишлоқлардаги аҳолининг бир қисмини шаҳарга келиб ёлланма ишчига айланишига олиб келди.

Дастлаб қишлоқ аҳолисини шаҳарларга ёки бошқа вилоятларга кўчиб боришига рухсат берилмаган бўлса, деҳқонларнинг ғалаёнлари бунга йўл очиб берди.

Япония ўзининг ташқи сиёсатида кўшни Корея ва Хитойга нисбатан зўравонликка асосланган позицияда бўлган. Бу эса пировард натижада уруш ҳаракатларини ҳам бўлиб ўтишига олиб келган. Бу ҳаракат Япониянинг устунлиги билан тугаган. Бундан ташқари Япония Европа давлатлари билан бўлган сиёсатида “Ёпиқ эшиклар” ғоясига суянган. Япониядаги хунармандлар, савдо-сотик ва қишлоқ маҳсулотларини етиштирадиганлар ички бозорни сақлаш учун Европа товарларини кириб келишига қарши бўлганлар. Аммо Англиянинг Ост-Индия компанияси мамлакат бозорларига кириб келиш учун барча имкониятлардан фойдаланганлар.

XVIII – XIX асрларда Японияда тоғ – кон саноатини ривожлантириш учун бунга зарур бўлган машинасозлик товарларини олишга мажбур

бўлган. Натижада Европа давлатларидан зарурий саноат товарлари кириб келган.

1868 – 1885 йилларда Японияда саноат капитализми тикланиши тугаган даврда мамлакатда 1300 та саноат корхоналари қурилган эди. Мазкур корхоналар мамлакатдаги йирик молия капиталига эга бўлган компанияларга ижарага берилган. Кейинчалик эса корхонанинг 15 – 30 % нархига шахсий мулк қилиб ҳам сотилган. Бу эса мамлакатда капитал маблағни тўпланишига, йирик савдо – саноат мулкдорларини пайдо бўлишига сабаб бўлди.

XIX асрнинг 70 – 90 йилларида Япония саноатининг ўсиши Европа давлатларига нисбатан қуйидагича: Германи, Англия, Францияга нисбатан 3 – 4 баробар бўлса, Япония эса 10 баробар тез борган.

XIX асрнинг 80 йилларидан бошлаб Япониядаги сиёсий ривожланиш янги босқичга ўтди. 1889 йилда мамлакатда биринчи конституция қабул қилиниб, унинг мазмуни Пруссия конституцияси андозасида эди. Бу императорнинг ҳуқуқларини мустахкамлади, министрлар кабинетини император олдида жавобгар қилиб қўйди. Аммо буни қабул қилиниши келгуси тараққиёт учун муҳим рол ўйнаган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Карен Якобсен. “Япан” Чикаго. 1982 йил
2. Международный отношения на дальнем Востоке (1870-1945) Москва, 1956 год
3. Очерки новой истории Японии (1640-1917) Москва, ИВЛ. 1958 год
4. Хрестоматия по новой истории. Т-I Москва, Соцэккиз 1963 год
5. Жуков История Японии. Краткий очерк. Москва, 1939 год
6. Новая история стран зарубежной Азии и Африки. Ленинград, 1971 год
7. А.А.Губер, Р.Ф.Ким, А.Н.Хёйфец. Новая история стран Азии и Африки. Москва, 1975 год
8. Р.Гафурова, К. Умаров, П.Котляр, М.Абдурахмонова. Осиё ва Африка мамлакатларининг янги ва энг тарихи. Тошкент. 1982 йил
9. Мақсуд Оқжарий. Япония-мўжилар ўлкаси. Тошкент. 2010 йил.